

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Ceremonien Van Den Heylighen Dienst Der Misse Bethoont Vyt De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders vande eerste 400. ende volghende jaeren

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1661

Het Tweede Deel. Bewys Uyt De Heylighe Schriftver.

urn:nbn:de:hbz:466:1-34059

HET
TWEEDE DEEL.
BEWYS
UYT DE HEYLIGHE
SCHRIFTVER
HET EERSTE CAPITTEL.

Wordt bethoont in't ghemeyn, uyt Schriftuer,
dat de Apostelen hebben waerachtigh Sa-
crificie, oft Misse ghedaen.

Ick neme mijn bewijs uyt de woorden de welke
staen *Actor. 13. v. 2.* ende zijn dese/ in't Latijn
Ministrantibus autem illis Domino: in't Duytsch
Als sy (de Apostelen) den Heere dienden, Dat is te seg-
ghen/als sy Sacrificie, oft Misse deden.

Vraeght ghy my waer uyt dat ick dese verklar-
ringhe ghehaelt hebbe? ick antwoorde: Uyt den
Griekschē Text / op den welken onse Weder-
partije deurgaens stoest/ende beroept in't Griek-
dan/ staen dese woorden: Litourgounton de auton to
kyrio *a.* Welcke woorden Erasmus Roterdamus, een
vande erbareste Grieken van sijnen tijdt / ver-
klaert in deser voeghen: Als sy (de Apostelen) Sacri-
ficie deden aen den Heere *b.*

Och op dat ick niet en soude schijnen te steu-
nen op de enckele autoriteyt van Erasmus, ick be-
thoone uyt verscheyden Schriftuer-plaetsen/ dat
dit Grieksch woordcken/Liturg eo, welck in't Lat-
tijn deurgaens vertaelt wordt: Ministrare Domino,
ende in't Nederduyts: Den Heere dienen, oft / dienst
doen, te segghen is / Sacrificie doen, oft / al wat Sacri-
ficie aen-gaet.

a Λειτουργία
ἐστὶν δὲ
ἀντὶ τοῦ
Κυρίου
b Cum autem
illis sacrificia-
rent Domino.

Siet

Siet Deut. 17. 12. daer sult ghy binden: Den Priester den welcken staet om aldaer den Heere *uwen Godt te dienen* c.

Siet Paralipom. 53. 3. Dient nu den Heere uwen Godt d. Dit seght Josias aen de Leviten, te weten/dat sy alles sonden bereydt maken tot het Sacrificie / soo blijckt uyt alle de naebolghende Versen ; ende als in alles bereydt was / dan seght de Schryftuer v. 10. Ende den Dienst (het Sacrificie) is bereydt gheweect e.

Siet Paralipom. 13. 10. Ende de Priesters die den Heere dienen f, zijn de Sonen Aarons, ende de Leviten zijn in't werck. **Dat hier door wordt verstaen/Sacrificie doen,** blijckt uyt den volghenden Vers. Ende sy staecten aen voor den Heere brandt-offeren, &c.

Siet Exodi 28. 43. Als sy tot den Altaer treden sullen, om in't Heyligh te dienen g.

Siet oock Exodi 29. v. 30. ende Cap. 39. v. 1. Sy maecten oock Ampts-kleederen h, om in't Heyligh te dienen i.

Siet Numer. 4. v. 12. Sy sullen oock nemen alle ghereedtschap des Diensts k, met de welke sy in het Heyligh dienen l.

Siet 1. Samuel 6. oft soo wy segghen / 1. Reg. 2. 11. Den Jongheligh (Samuel) was den Heere dienende m, voor het aenschijn des Priesters Eli. **Te weten/ mede-helpende tot het Sacrificie/ oft aen-bryngheude / ende aendienende 'tghene tot het selve ban woode was.**

Siet Hebr. 10. v. 11. Ende een aeghelijck Priester stont alle daghe dienende n.

Siet Hebr. 8. 2. Eenen Dienaer o der Heyligen, ende van het waerachtigh tabernakel. Dat dit woordcken / Dienaer, hier te segghen is Priester / blijckt uyt den heelen discours vanden H. Paulus.

Siet Philip. 2. 30. Op dat hy soude vervullen, dat uyt u l. ontbrack tot mijnen Dienst p, 'twelck Erasmus wederom vertaelt/Sacrificie.

Siet Rom. 15. 16. Op dat ick eenen Dienaer Jesu Christi zy, onder de Heydenen, het Euangelium Godts op offerende, op dat de offerhande der Heydenen aenghenaem worde, ghecheylight door den H. Gheest q.

Παρεσηκό-
τῶ λατρε-
γείν τῷ Κυ-
ρίῳ.
d Νῦν αὖ
λατρουήσα-
τε Κυρίῳ τῷ
Θεῷ υμῶν.
e ἢ Λατρε-
ρίᾳ.
f Λατρουήσα-
τῷ Κυρίῳ.
g Προπο-
ρεύοντες λα-
τρουείν.
h ὅλας λα-
τρουήσας.
i Εἰς τὸ λα-
τρουείν.
k Πάντα τὰ ἰ-
σκήνη τῶ
λατρουηκά-
l Ὅσα λα-
τρουήσασιν.
m Λατρουῶν
τῷ Κυρίῳ.
n Καὶ ἡμέ-
ρον λατρου-
ῶν.
o Τῶν ἀρίων
λατρουῶν.
p Τῆς αἰῶς
με λατρου-
ρίας.
q Εἰς τὸ εὐαγ-
γεῖον λατρουῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ.

¶

Hier

Hier thoont Paulus klaer / dat dit woordteken Liturgeo, namelijk bereeckent / Sacrificie doen: want hy spreekt hier van een gheestelijck Sacrificie / 'twelck hy by wijsse van eenen Priester soude geene op-draghen aen Godt / vande bekeerde heyd en / ende om te thoonen dat hy dit wilde doen / alleneu Priester / die een waerachtigh Sacrificie aen Godt doet / daerom ghebruyckt hy dit woordteken Liturgos.

Daer hebt ghy dertien Schrifruer-plaetsen soo upt het oude als het nieuwe Testament / wy de welke claerlyck blyckt / dat dit Grieksch woordteken Liturgeo, volghens de ghemeyne maniere vande Schrifture / te segghen is / waerachtigh Sacrificie doen, 'twelck alleen magh gedaen worden aen Godt. Maer als de Schrifruer *Actor. 13. cap.* spreekt vanden publicken dienst die de Apostelen deden sy ghebruyckt dit woordteken Liturgeo: Ergo segeeft sy hier klaer te kennen / dat d'Apostelen hebben Sacrificie ghedaen / 'twelck alleen magh ghedaen worden aen Godt. Onse Weder-partije segghet hier teghen dat dit niet en volghet. Waerom: om die wil seght den Dordrechtchen Bijbel, 3. Bemerk. Dat dit woordteken Liturgeo, inde Schrifture oock ghebruyckt wordt voor alderley publicken dienst, oft van wereltdsche oberhepdt *Rom. 13. v. 6.* oft vande Engelen / *Hebr. 1. 14.*

Ick neme dese twee plaetsen aen / ende bekenne dat hier Liturgeo wat anders te segghen is / als Sacrificie doen: want op d'eerste plaetse / ghelyck onse Weder-partije seer wel aenteeckent / is te segghen / eenighe Overheydt bedienen inde wereltdsche Magistrat of borgherlijcke Politie; ende op de tweede plaetse bereeckent / de diensten die de Engelen aen Godt doen.

Dit niet reghenstaende / soo seggh' ick / dat ons bewijs blyft in sijn gheheel / ende dat Liturgeo oock ghentlyck in Schrifruer te segghen is / een waerachtigh Sacrificie doen, 'twelck alleen magh geoffert worden aen Godt; want de wyle wy soo vele verscheppen

Schryf

Schryfuer-plaetsen booz stellen / daer 't in desen
 sin wordt ghenomen / soo moet men nootfaeck-
 lijk segghen / dat het hier op dese twee boozsepde
 plaetsen wordt ghenomen oneyghentlijk.

Doch ghenomen dat Paulus hier oock eygentlijk
 sprack / ende dat Liturgeo soo wel het een bereec-
 kende/als het ander/soo en kan dit ebenwel onse
 Weder-partije niet haeten; want

Ten eersten: 'Tis meer redelyck/dat wy volgen
 den sin/ende bereeckeninghe van derhten Schryf-
 tuer-plaetsen/als van twee; noch wy en moeten
 den ghemeynen sin vande Schryfure / ende hare
 ghemeyne maniere van spreken niet laten vaer-
 ren/om te volghen eene ongewoonelycke manie-
 re van spreken.

Ten tweeden: D'Apoftefen en hebben gheene
 berhepde bedient inde wereldtliche Magiftraten/
 oft inde bozgerlycke Politie/dat is ghewis/noch
 sy en hebben/eyghentlyck sprekende / de dienften
 niet ghedaen / die de Enghefen aen Godt doen;
 oberfulck; dese twee boven-gemelde Schryfuer-
 plaetsen van Paulus, en konnen onse Weder par-
 tije in't minste niet baten / om te berhoonen dat
 d'Apoftefen(als men van haer seyd *Aff. 13.* (Litour-
 gonten) dat sy den Heere dienden) gheen eyghen ende
 waerachtigh Sacrificie en hebben ghedaen.

Ick en twyffele niet / oft onse Weder-partije
 self heeft dit wel ghesien; ende daerom haer kee-
 rende tot eenen anderen sin van dit Gzick
 woordcken Liturgeo, soo seght sy inden Dordrecht-
 schen Bijbel, 3. *Bemerck.* dat hier booz verstaen wordt:
 Publijcken dienst van Predicatie, oft propheteringhe met
 publijcke ghebeden, ende de bedieninghe der Sacramen-
 ten, met het ghene daer aen cleeft.

Maer dese verklaringhe en kan hier niet meer
 haere/als d'eerste/ om die wil dat ick inde Schryf-
 ture niet bevinden en kan/dat sy op andere plaet-
 sen dit woordt Liturgeo ghebruyckt/ om te bereec-
 kenen: Preken, oft propheteren, oft bidden, oft bedienen
 der Sacramenten; diesvolghende / dese verklaringhe
 van

van Partje en heeft geen fundament inde Schrijfture. Ter contrarien / als de Schrijfture / in het Griekhs / handelt van preken, publicke ghebeden, bedien der Sacramenten, &c. dan gebuyekt sy op het plaetsen dit woordcken / Diakonéo, oft Diakonia, ende niet dit woordcken / Litu geo. Tot bebestinghe van't ghene ick segghe / stelle ick sommighe schrijftuer-plaetsen hoor. 1. Rom. 12. 7. wordt ghesepdt: Het zy Bedieninghe in't bedienen, a in't Griekhs / Diakonian, en ti Diakonia. Wat verstaet Paulus hier doorden Dordrechtchen Bijbel antwoort 32. Bemerck. Hier door worden in't bysonder verstaen de ghene die name lijk gheroepen zijn, om de Christelijcke leere te verklaren. Daer hebt ghy het ghetuyghenisse van ons Wederpartje self / dat dooz Diakonia hier verstaet wordt het Ampt van Preken.

a *Ἔτις Διακονίας, ἐν τῇ Διακονία.*

Actor. 6. 4. wordt ghesepdt: Wy sullen volherden inden ghebede, ende inde Bedieninghe des woordts b: in't Griekhs staet: Diakonia tou longou. Daer siet ghy wederom dat de Schrijfture dit woordcken / Diakonia, ghebuyekt / om te beteecken het Ampt van Preken.

b *τῇ Διακονία τῆς λόγου.*

Actor. 21. 19. Ende als hy se gegroet hadde, verhaelde hy van stuck tot stuck, wat Goet onder de Heydenen, doot sijnen Dienst, c ghedaen hadde. In't Griekhs staet Diakonias. Wat Dienst was dit anders als het bekeken der Heydenen / dooz preken, doopen, ende bedien van andere Sacramenten, &c. ?

c *Διὰ τῆς Διακονίας αὐτοῦ.*

2. Corinth. 6. 3. Op dat de Bedieninghe d niet ghelast en worde. In't Griekhs / Diakonia. Wat verstaet hier wederom Paulus, dooz dit woordcken Diakonia, oft Bedieninghe? Den Dordrechtchen Bijbel antwoort 9. Bemerck. Het verkondighen des H. Euangelijs. Ergo wederom wordt hier dooz verstaet Preken.

d *ἡ Διακονία.*

Ephes 4. 12. Tot de volmaeckinghe der Heylighen, tot het werck der Bedieninghe e. In't Griekhs / Diakonias. Wat is dit hoor eene Bedieninghe, oft Diakonia gheseyt? Den Dordrechtchen Bijbel antwoort 30. Bemerck. Het werck der Bedieninghe, bestaende inde Predicatie

e *Ἔς ἔργον Διακονίας.*

van
Ker
heb
De
Pre
C
wor
D
se
T
een
Go
wo
ken
al t
gac
W
die
de
D
me
hier
par
H
den
ach
Go
ghe
tyu
ken
de M
Ap
Cler
Sch
Litu
al e
sele
boo

van Godt woordt, Bedienen der Sacramenten, oeffeninghe der Kercken tucht, &c. Wat begheert ghy noch meer: daer hebt ghy wederom het gherupghenisse van onse Wederpartije / dat dooz Diakonia, verstaen wordt / Preken, Bedienen der Sacramenten, &c.

Coloff. 1.3. Van't welck ick Paulus, een Dienaer a ghe- a'Eγ' Παυ-
worden ben, te weten / van't Euangelium, seght den λ@ Αιδου-
Dordrechtchen Bijbel 55 Bemerk. v@.

Ick stelle nu in't kozt / dat sct tot noch toe gheseyt hebbe / ende maecke samen mijne slot reden.

De Schrifstuer als sy epghentlijck spreekt van een waerachtigh Sacrificie / 'twelck alleen aen Godt toe komt / soo ghebruyckt sy deurgang dit woordcken / Liturgie, maer als sy handelt van Preken, Bedienen der Sacramenten, publijcke ghebeden, ende al wat daer toe dient / dan ghebruyckt sy deurgang dit woordcken: Diakoneo, ende niet Liturgie. Maer alffer Act. 13. wort ghesproken vanden Dienste die d'Apostelen deden aenden Heere, dan ghebruyckt de Schrifstuer dit woordcken Liturgie, ende niet Diakoneo, ergo volghens de ghewoonte / ende gemeyne wijse van spreken vande Schrifsture / moet hier verstaen worden / niet (ghelyck onse Wederpartije seght) dat d'Apostelen / Ghepredickt, oft de HH Sacramenten bedient hebben / oft publijcke ghebeden ghedaen, maer dat sy epghentlijck / ende waerachtigh / een Sacrificie hebben op-gheoffert / dat Godt alleen toe komt / 'twelck wy inden naem gheben van Misse / om dies wil dat Misse by de Latynsche het selbe bereeckent / rghene by de Grieken bereeckent Liturgie. Ghelyckmen kan sien byt de Missen oft Liturgien vanden H. Petrus, ende Jacobus Apostelen / van den H. Marcus Euangelist / den H. Clemens, Basilius, Chrylostomus, &c. Maer inde Schrifstuer wort gheseydt / dat d'Apostelen hebben Liturgie ghedaen / ergo de wijle Liturgie, ende Misse al een dinghen is / soo wort gheseyt / dat d'Apostelen hebben Misse ghedaen. Laet ons dit noch boozder in't bysonder verhoonen.

HET TWEEDE CAPITTEL.

Wordt bewesen dar-men in alle de volghende
eeuwen heeft een Sacrificie ghedaen, oft Mis-
se ghelesen.

§. I.

Ghetuyghenissen der Griekische Oudt-vaders

Clemens Romanus, Anno 80.

Epistolâ 3.

TEn is nter gheozloft op andere plaetsen
Sacrificie te doen, ende Missen te celebreren, en
op die/op de welke den eyghen Bisschop
sal belast hebben te doen.

Den H. Ignatius, Anno 100.

Epistola ad Smyrnenses.

En is nter gheozloft/sonder Bisschop/ Sacrificie
te offeren.

Den H. Justinus, Anno 150.

Dialogo cum Tryphone.

Godt betuyghet dat sy hem allegader aenghe-
naem zijn / de welke door synen naem Sacrificie
offeren, de welke Jesus Christus belast heeft te doen
dat is/ inde Eucharistie van't broodt ende beker / die
welcke banden Christenen op alle plaetsen ghe-
daen worden.

Nu wat hy door het Broodt ende Beker verstaet, seyt
hy klaer in *Apoloq. pro Christian.* daer hy soo spreeckt:

Ghetijck Jesus Christus door het Woordt Godts
mensch ghevoorden zijnde / vleesch / ende bloed
heeft ghehad tot onse salighejdt / alsoo hebben
wy gheleert / dat de wijse / de welke door de wo-
den

den/die wy van hem ontfanghen hebben/ghehep-
licht is / van de welke ons vleesch en bloet dooz
veranderinghe woꝝdt gheboedt / het Vleesch, ende
Bloedt Jesu Christi is, die mensch is ghetwoꝝden.

Den H. Irenæus, Anno 180.

Libro 4. Hæresum cap. 32.

Hy heeft ghenomen dat broodt 'twelck uyt het
schepfel is / heeft ghedanchseght / ende gheseydt:
Dat is mijn lichaem: Desghelijcks oock den Be-
ker heeft hy beleden sijn Bloedt te wesen / ende
heeft gheleert eene nieuwe offerhande des nieuwen Testa-
ments, de welke, de Kercke van de Apostelen ontfangen-
de, de heele werelt door offert aen Godt.

Den H. Hyppolitus, Anno 220.

De Consummatione mundi.

Van sal hy segghen aen de ghene / die aen sijn
rechte handt sullen zyn; Komt Ghebenedijde:
komt ghy Bisschoppen / die my dagh ende nacht
hebt supberlijck opgheoffert het Sactificie, ende mijn
dierbaer bloedt daghelijcks gheoffert.

Eusebius Cæsareënsis, Anno 320.

Maer alles / heeft Christus aen sijnen Vader op-
gheoffert vooz onse salighepdt / eenen slaght-offer, en-
de uytnemende Sactificie, ende heeft inghestelt / dat
wy mede aen Godt voor een Sactificie souden op-
offeren de ghedachtentisse van die saecke.

Het Concilie van Niceën, Anno 325.

Inter Diotipos.

En laet ons aen dese goddelijcke tafel met onse
ghedachten niet verballen op het voozghestelt
Broodt/ ende beker/ maer ons ghemoet hessende
om hoogh / laet ons dencken dooz het gheloobe/
dat op die heylighe Tafel ghestelt is het Lam
Godts/

¶ 4

Godts / 'tweelck wegh neemt de sonden des w
 reldts / 'tweelck sonder slachtinghe, vande Priesters, ghe
 lijck oock sijn heerlijk Bloedt, wordt gheoffert.

Den H. Gregorius Nyffenus, Anno 380.

Oratione de Resurrectione.

De Heere / boozkomende het ghelwelt der Joden / offert sich selven tot een slacht-offer, samen het Lam weseude, en samen Priester. Maer ghy sult my segghen: wanneer is dat gheschiedt? Dan is't gheschiedt / als hy aen sijn vrienden sijn Vichaem ghegheben heeft om te eten/ende sijn Bloedt om te dzincken.

Noteert wel, dat Gregorius seydt, dat Christus het Ghelwelt der Joden voorkomen heeft, om te thoonen dat hy sich waerachtelijk hadde op-gheoffert tot een Sacrificie, eer hy vande Joden wierdt ghenaghelt aen't Cruys, ende dat hy dit ghedaen heeft in't leste Avontmael.

Den H. Joannes Chrysoftomus, Anno 398.

Homilia 24. in priorem ad Corinthios.

Christus heeft belast dat-men hem selven soude offeren, in de plaetse van beesten/ ende slacht-offeren/ der oude wet.

Item, *Homilia 17. in Epist. ad Hebr.* Wy offeren altydt den selven, nu niet eenen anderen/maer altydt den selven/daerom ist het selve Sacrificie. Zyn der dan vele Christi, om dat hy op vele plaetsen gheoffert wordt: gheensins niet/maer 't is ober al den selven Christus. Die is onsen oppersten Priester / de welke die offerhande gheoffert heeft die ons sijn bett: De selve offerhande offeren wy nu oock, die als dan is gheoffert gheweest.

Philo Carpathius, Anno 420.

In Cantica.

De Priesterlijke weerdighepdt heeft / in dat god.

73
goddelijck, ende salighmakende Sacrificie, **altijdt het**
waerachtigh Utschaem ende Bloedt Christi.

Nilus Monachus, Anno 430.

Epistola ad Anastasium.

De wonderlijcke Priester der Constantinopolsche Kercke Joannes, sagh het hups des Heeren vol van menighe Enghele / dan namelijck / als op-gheoffert wierdt het goddelijck, ende onbloedigh Sacrificie.

Den H. Cyrillus Alexandrinus, Anno 430.

Declaratione II. Anathematismi.

Wy offeren in de kercke / het heyligh, levendigh-maekende, ende onbloedigh Sacrificie, ghelovende dat 't ghene boozghestelt wordt / het Utschaem ende dierbaer Bloedt is / niet van een gemeyn mensch / maer van het goddelijck Woordt.

Cyrillus Eremita, Anno 540.

In vita S. Ioannis Silentarij.

Den H. Joannes Silentarius, was soo hertigh / dat hy oberbloedelijck weende / ten tijde van het onbloedigh Sacrificie, soo dat hy sich niet en kost wederhouden.

Leontius, Anno 620.

In vita S. Ioannis Eleemosynarij.

Den H. Joannes Aelmoessenier, heeft op den Son-dagh ghesaen aen den H. Antaer / om op te offeren het onbloedigh Sacrificie.

Germanus Constantinopol. Anno 725.

Theoria rerum Ecclesiasticarum.

Weet alle ghy Priesteren / die aenden H. Antaer staet / ende het onbloedigh slacht-offer op-offert,

fert, dat ghy verkondight het levende lijden
Christi.

Het tweede Concilie van Niceën, Anno 730.

Actione 6.

Niemant van de H. Apostelen heeft opt ghy
seydt dat ons onbloedigh Sacrificie, een heeldt de
Lichaem Christi is/maer het Lichaem selve/ende
het Bloedt selve.

Theosterictus, Anno 840.

De S. Niceta.

Onsen grooten Vader Nicetas, op dien tijdt al
de mysterien der goddelijcker sacken wterde
volbracht/ stont aende H. Tafel/ als oft hy ghy
staen hadde vooz den H. Thoon Godts / volbrin-
ghende het Sacrificie, ende de goddelijcke My-
sterien.

Theophylactus, Anno 900.

In Caput 7. Epistola ad Hebraeos.

Wy segghen dat Christus, de wijle hy eentwigh
ende onsterffelijck is / altijd Priester is / want
men ghelooft / dat hy nu noch sijn-selven voor ons
fert door sijne Dienaren.

Oecumenius, Anno 1050.

In Caput 5. ad Hebraeos.

Paulus en soude niet gheseydt hebben / van de
ferhande / die eens gheoffert is / dat Christus Pri-
ster is inder eentwighheyt / maer hy sagh op de
ghenwoordighe Priesters / dooz de welke Christus
offert, ende gheoffert wordt; van welck Sacrificie, de
Heere selve / de maniere ghegheven heeft in't
Abontmael.

Nicolaus Cabasilas, Anno 1220.

De Liturgia Cap. 32.

Men moet segghen / dat dit Sacrificie niet een beeldt oft figure van een Sacrificie is / maer een waerachtigh Sacrificie. niet dat het broodt is / 'twelck gheoffert woꝝdt / maer het Lichaem Christi selve.

Nicephorus Callystus, Anno 1300.

Libro 1. historiae Cap. 28.

Als Christus was aengheseten / heeft ghegheben het verholen Sacrificie van onse aensienlycke / ende lebendigh-makende Mysterien : Ende als hy het broodt ende wijn hadde gheseghent door dancksegghinghe / ende hepligh-makinghe / heeft het ghegheben aen de Discipelen / versekende / ende als boꝝghe blybende / dat het waerlyck was sijn Lichaem / ende Bloedt.

§. II.

LATYNSCHE VADERS.

Den H. Anacletus, Anno 103.

Epistola 1. Cap. 2.

De Byesters als sy Sacrificie doen aen den Heere / en moeten dat niet alleen doen / maer ghetuyghen hebben / op dat men berhoonen magh dat sy volmaecktelijck Sacrificie doen in gheheplighde plaetsen.

Den H. Alexander, Anno 109.

Epistola 1. Cap. 4.

Daer en kan niet meerder wesen in de Sacrificien, als het Lichaem ende Bloedt Christi : Daer en is oock gheene beter offerhande / maer dese gaet alle d' andere te boven.

Den

Den H. Thelesphorus, Anno 127.

Epistola ad omnes universaliter, Cap. 2.

Op den H. Nacht bande gheboozte des Heeren
sullen sy Missen doen, ende singhen den lof-sangh
der Enghelen.

Den H. Pius, Anno 142.

In Codice 5. Librorum lib. 2. cap. 117.

Die niet bereydt en sullen geweest sijn te com-
municeren / sullen nae de solemniteyten der Missen
alle Sondagghen/dancksegghinghen ontfanghen

Den H. Anicetus, Anno 154.

Apud Ivonem parte 2. cap. 38.

Dat men neerstelijck daer op acht neme/ dat
het broodt/wijn ende water / sonder de welke men
gheen Misse en kan doen, supberlijck worden ghe-
handelt.

Den H. Soter, Anno 163.

Apud Gratianum de consecrat. distinct. 1.

Dat is oock ghestelt/ dat niemant bande Pste-
sters sich verboozdere Misse te doen, ten sy daer der
twee teghentwoozdigh sijn.

Tertullianus, Anno 200.

Libro ad Scapulam cap. 2.

Wy doen Sacrificie aen Godt booz de welbaert
des Keysers.

Item *Lib. de cultu femin. cap. 11.* Ghy-tieden vrou-
wen / hebt occasie ghenoegh om upt te gaen/
want oft het sacrificie wordt gheoffert, oft daer is
eenen stecken te besoecken/oft men predicht.

Item *De velandis virginibus cap. 9.* Ten wordt aen
de

77
de vrouwe niet toegelaten in de kercke te spre-
ken/noch te leeren/noch te doopen/noch te Offeren,
noch eenigh ampt te bedienen van't Pricsterdom.

Den H. Fabianus, Anno 237.

In Codice decretorum lib. 5. cap. 9.

Het Sacrificie en moet niet ontfanghen worden
van de handt des Pricsters/die de ghebeden/ ende
andere onderhoudinghen / inde Misse, nae de ghe-
woonte niet en kan volhzenghen.

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Libro 2. Epistola 3.

De Eucharistie wordt op den Altaer ghehep-
licht/ de Pricster houdt de plaetse Christi, ende het
Sacrificie wordt gheoffert aen Godt den Vader.

Item *Epistola 77.* Soo groot is de verholghinghe
der Novarianen, dat de Pricsters Godts noch oc-
casie en hebben om te offeren, ende te celebreren de
goddelijke Sacrificien.

Item *De Oratione Dominica:* Als wy samen verga-
deren met de broeders / ende met den Pricster
Godts om te celebreren de goddelijke Sacrificien, wy
moeten de gheschickthepdt / ende seebaerhepdt
ghedachtigh wesen.

Eutychianus, Anno 275.

Apud Gratianum II. q. 3. c. Si quis.

Indien eenighen Bisschop / oft Abt / aen den
Pricster / oft Monich sal belast hebben Misse te sin-
ghen booz de kerckers / 'ren is niet gheozloft / ende
het is beter aen haer te ghehoorszamen.

Marcellinus, Anno 306.

Epistola i. ad Salomonem Episcopum.

Het Sacrificie 'twelck van de Christenen op de
hepl-

heylighe Antaren gheoffert wordt, en wordt
alleen gheoffert aen Godt den Vader/maer oec
souden Soue/dooz eene algheimeyne devotte.

Den H. Sylvester, Anno 320.

In actis Concilij Romani.

Dese heeft ghestelt in de Synode/met het
le toestacn van alle/dat gheenen Priester sich
boozdere Missen te celebreren, in plaetsen die vanden
Bisschop niet gheheylight en zijn.

Den H. Ambrosius, Anno 370.

Libro 1. officiorum cap. 18.

Eertijts wierdt een Lam gheoffert/daer wt
een kalf gheoffert; Nu wordt Christus gheoffert, maer
hy wordt gheoffert als mensch/als weder om on
fanghende sijn lyden/ ende hy offert sy-selven
Priester/op dat hy onse sonden verghebe.

Item in Psalm 38 Wy hebben den oppersten
ster tot ons sien komen / wy hebben sijn Bloed
booz ons sien offeren / laet ons wy Priesters
ghen/soo beel als wy konnen/op dat wy booz
volck Sacrificie offeren : want al-hoe-wel Christus
nu niet en schijnt te offeren : hy wordt nochtan
gheoffert hier op der aerden / om dat sijn Lichaem
gheoffert wordt.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Adversus vigilantium cap. 3.

Den Bisschop van Roomen offert aen den He
Sacrificien op de eertweerdighe beenderen van
trus, ende Paulus.

Item Lib. 3. advers. Pelagian cap. 5. Soo heeft Christus
gheleert sijne Apostelen/ dat sy daghelijck
Sacrificie van sijn Lichaem, gheloovende/durven
ghen : Onse Vader die in de hemelen zijt.

Item Lib. 1. cap. 19. Het staet den Priester toe/die

79
tijdt moet Sacrificien offeren voor het volck, althijt te
bidden.

Den H. Gaudentius, Anno 400.

Tractatu 2.

Daerom heeft Christus bevolen aen sijne ghe-
troutwe discipelen/de welke hy de eerste Priesters
gheselt heeft van sijne kercke / dat sy sonder op-
houden souden oeffenen de mysterien des eeuwighen
levens, de welke van alle de Priesters, door alle de ker-
ken vande heele werelt moeten ghecelebreert worden.

Het tweede Concilie van Carthagen, Anno 400.

Capite 8.

Inden eenighen Priester / scheuringhe ghe-
macckt hebbende / aen Godt Sacrificie sal gheoffert
hebben, die sy verbloect.

Den H. Augustinus, Anno 400.

Libro 20. contra Faustum capite 18.

De Hebreentwen / inde slacht-offerhanden der
heesten / die sy aen Godt offerden / beteeckenden
propheetisch wijse / met vele ende verscheyden ma-
nieren/de toekomende slacht-offer/die Christus ge-
offert heeft / waer van het komt dat nu de Chri-
stienen de ghedachtenisse celebzeren van dat selve
Sacrificie/dooz het Offeren, ende mededeplen van't
Lichaem ende Bloedt Christi.

Item *Contra adversar. legis lib. 1. cap. 18.* Maer van
moeten wy Godt meer bedancken / als dooz de
ghenade / die wy hebben dooz onsen Heere Jesum
Christum : Het welck de Christienen weten te ghe-
schieden in't Sacrificie der kercke, waer van alle de
Sacrificien der oude/zijn schaduwten gheweest.

Item *Lib. 1. contra Faustum, cap. 21.* Wie hande gheste-
lijcke Obersten / staende aen den Antaer / op de
plaetsen der heylighe Lichamen / heeft opt ghe-
seyde:

sepdt: Petre, oft Paule, oft Cypriane wy offeren
u: Het ghene gheoffert woꝝdt / woꝝdt aen
gheoffert: Wy doen menighmael Sacrificien aen
by de Reliquien der Heplighen/alleen op dae
niere/ ghelijck als de Heere ons beholen heeft
crificie te doen, dooz de verklaringhe des nieuwe
Testaments.

Item *Lib. 22. de Civitate Dei cap. 8.* Daer is een
Priester henen ghegaen/ende heeft daer gheoffert
Sacrificie des Lichaems onses Heeren.

Item *Lib. 10 de Civit. c. 18.* Christus is den Priester
offert / ende hy selve is d'offerhande / waer
hy beghert heeft dat het daghelijcks Sacrificie
Kercke soude wesen een Sacrament: Van
waerachtigh Sacrificie, waren de oude Sacrificien
der Heplighen / menighbuldige/ende verchept
te rekenen: Men dit opperste ende waerachtigh Sac
rificie zijn alle valsche Sacrificien gheweken.

Item *Lib. 22. de Civit. cap. 10.* Wy en rechten gheen
autaren op booz onse Martelaren / op dat wy
daer op souden Sacrificie doen aen de Martela
ren/maer wy offeren Sacrificie aen Godt alleen: En
de dat Sacrificie is het Lichaem Christi.

Item *Epistola 18. ad Januar. cap. 2.* Op sommige plaa
sen en woꝝdt niet eenen dagh naeghelaten/op den
welcken men niet en Offert, elders maer Sater
daeghs/en Sondaeghs/elders maer Sondaeghs.

Item *In Psalm. 33.* De Heere Christus heeft van sijn
Lichaem / ende sijn Bloedt inghestelt een Sacri
cie nae de ordeninghe van Melchisedech.

Item *De anima & ejus origine lib. 1. cap. 11.* Ten
gheensins toeghelaten/dat men booz d'overlede
ne die niet ghedoout en zijn / van wat ouderdom
sy mochten wesen / Opoftere het Sacrificie des Lichaems
ende Bloeds Christi.

Item *Serm. 11. de Sanctis:* Seer wel rusten de sielen
der Rechtbeerdighe onder den Altaer / om dat het
Lichaem des Heeren woꝝdt gheoffert op den Autaer: En
de niet sonder reden roepen de Rechtbeerdighe
daer waercke ober haer bloedt / daer oock voor de
sondaer

sondaers het Bloedt Christi wordt uyt-ghestort.

Possidius, Anno 430.

In vita Augustini.

Augustinus is ontflapen in brede / ende om te re-
commanderen de aflegghinghe sijnz lichaems / is
het Sacrificie aen Godt gheoffert, ende hy is begraven
gheweest.

Den H. Leo, Anno 450.

Serm. 8. de Pascha Domini.

Alle de verscheydenheden der oude Sacrifice-
rien / verbolt de Offerhande van't Lichaem ende Bloedt
Christi.

Item *Epist. 81. ad Dioscorum cap. 2.* Indien daer soo
eene menighe volckz komt / dat de kercke de sel-
be niet batten en kan / men sal de Offerhande van't
Sacrificie herhalen booz de ghene die uyt ghestoren
worden.

Den H. Prosper, Anno 450.

De promissionibus & pradictionibus parte 4. c. 6.

Als den Sondagh ghekomen was / den Dyt-
ster is met ons opgeklommen / ende heeft het
Morghen-Sacrificie nae gewoonte daer gheoffere; Welck
Sacrificie ghedaen zijnde / &c.

Het tweede Concilie van Arles, Anno 453.

Capite 3.

De ghene die / teghen dese instellinghen / sich sal
verboozdert hebben een Clerck t'ordineren / die
en sal sich niet verboozderen een heel jaer Missere
doen.

Cæsarius Arelatensis, Anno 470.

Homilia 5.

Ich bidt u / broeders / soo dichtwilz alffer Mis-
sen

sen ghedaen worden, 'tzy op Sondaghen / 'tzy op andere groote Feest-daghen / dat niemant uyt de Kercke en gae / 'ten zy dat de goddelijcke Mysterien volbracht zijn. Indien ghy daer wel op acht neemt ghy sult sien / dat alsdan de Missen niet ghedaen worden, wanneer de goddelijcke lessen in de Kercke opghesepdt worden / maer als men de gaber offert / ende het Lichaem ende Bloedt Christi gheconcreert wordt.

Den H. Fulgentius, Anno 500.

Libro 2. ad Monimum cap. 2.

Ghy seght dat ghy van sommighe ghebruggen zyt aengaende het Sacrificie des Lichaems, ende Bloeds Christi, het welck vele meynen alleen gheoffert worden aen den Vader: maer 'ten is niet nieuwt dat de Kerckers haer inbeelden dat sy de waerheysullen overstrijden.

Den H. Felix, Anno 524.

Epistola 1.

Ghelijck niemant anders de Missen moet singhen, noch Sacrificien op den Altaer offeren, als de Priesters die Gode toegheheplight zijn / alsoo en is niet gheozloft Missen te singhen, noch Sacrificien offeren, als in soodanighe plaetsen / die van ghelijcken Gode toegheheplight zijn.

Primasius, Anno 540.

In cap. 2. posterioris ad Timoth.

Dyt dit altemael blycke opeentlyck / dat den Apostel Paulus, Timotheum ghetwydt heeft tot Priester en Bisschop om te doen het Sacrificie der Missen

Den H. Gregorius Magnus, Anno 590.

Libro 4. Dialogorum cap. 58.

Christus in sijn-selven onsterffelijck / ende onbetreffelijck

derffelijck lebende / wort wederom in dit myfterie van de H Offerhande voor ons gheoffert : want daer wort ſijn Uichaem ghenut / ſijn Vleefch wordt ghedeylt tot de ſalighepdt des volcks. Syn Bloedt en wordt nu niet gheſtozt in de handen der onghe-loobighe / maer in de monden der gheloobighe. Laer ons hier upr dan dencken / wat een Sacrificie dit is voor ons , 'twelck tot onſer ontſlaghinghe aertijt naevolgt het liden van den eenighen So-ne : want wie van de gheloobighe ſoud' konnen twiſſelen / oft de hemelen gaen open tot de ſtemme des Prieſters in de ure van't Sacrificie , en d'Enghelen zijn daer reghenwoozdigh in dat Myſterie van Jeſus Chriſtus, &c.

Faultus Caſſinus, Anno 600.

In vita D. Mauri.

Als het nu Dagh gheworden was / heeft den H Maurus, den Prieſter Simplicium ontboden / op dat hy het Sacrificie van onſe verloſſinghe soude op-offeren vooz eenen ſekeren overleden.

Den H. Iſidorus Hiſpalenſis, Anno 610.

Libro 1. Officiorum cap. 18.

Het Sacrificie 'twelck van de Chriſtenen wordt gheoffert , heeft Chriſtus onſen Heere eerst ingheſtelt / als hy aen d' Apoſtelen ſijn Uichaem / ende Bloedt gerecommandeert heeft / eer hy ghelevert wierdt. Dit Sacrificie is aen de Chriſtenen gheboden te ce-lebreren in de plaerſe van de Joodsche offerhanden.

Den H. Eligius, Anno 640.

Homilia 8.

Daghelijcks wordt inde H. Kercke / door de Prieſters, aen Godt den Vader op-gheoffert dat alder-heylighſte Lam , het welck tot het eenwigh leven op-

boet de ghene die 't nutten : want al-hoe-wel in
daghelijcks woꝝdt gheoffert / het blijft nochtant
altijdt gheheel/onbebleekt/ ende lebendigh.

Het Concilie van Braga, Anno 670.

Als den Priester gaet om Misse te doen, oft om het
Sacrificie door sijn-selven offeren, oft om het Sacra-
ment des Lichaems / ende Bloeds Christi te nut-
ten/hy en sal niet anders gaen/ als met eene Schou-
der op beyde de schouderen.

Den Eerweerd. Beda, Anno 700.

Historia Anglicana lib. 4. cap. 22.

Dele verstaen hebbende/datter inden slaghe
waren gheleben/ sijn ontfeken gheworden door
gheloobe/ ende Debotie om aen den Heere offerhan-
den te offeren vande heylighe Offerhande, vooꝝ die
welcke overleden waren : want sy verstonde
wel / dat het H. Sacrificie niet was tot de eentwighe
verlossinghe van siele en lichaem.

Alcuinus, Anno 750.

De celebratione Missarum cap. 39.

De Misse wort ghedaen tot ghedachtenisse van
Tijden Christi, want soo heeft hy bevolen aen de
Apostelen / ghevende sijn Lichaem ende Bloed.
Doet dat tot mijnder ghedachtenisse. Dat is tot memo-
rie van mijne passie : als oft hy seide : 'Ghe-
ick vooꝝ u l. salighepdt hebbe gheleden/ hout dat
memorie van/ ende maect dat ghy lieden 't selve
vooꝝzenght tot u l. salighepdt/ ende vande uter-
Men seghet dat den Apostel Petrus de eerste van al
le/Misse ghedaen heeft te Antiochien.

Carolus Magnus, Anno 780.

Libro 7. Legum Cap. 201.

Niemandt en sal sich verhoorden npt de
Misse

Misse te gaen / ten 3p dat sy volpndt 3p.
Wandelbertus Diaconus, Anno 830.

In vita S. Goaris.

Den H. Goar was ghewoon alle daghe / wanneer hy celebreerde de solemniteyten der Misse, op te offeren vooz den staet van de Kercke het Sacrificie des Lichaems, ende Bloedts Christi.

Amularius Trevirensis, Anno 830.

Libro 3. de officiis Ecclesiasticis cap. 25.

Wonderlyck/ende groot is het gheloobe bande H. Kercke : Sy ghelooft dat het teghenwoordigh Sacrificie dooz de handen der Enghelen wozt ghezaghen vooz 't ghesicht des Heeren / ende is van gheboelen dat het met den menschelijcken mondt moet ghegheten wozen.

Angelomus, Anno 830.

In 1. Regum cap. 21.

In het oude testament waren vleeschelijcke gheboden der wet / daer was een Sacrificie nae de ordeninghe van Aaron : Ende daer naer heeft Christus van sijn Lichaem ende Bloedt een Sacrificie inghestelt nae de Ordeninghe Melchisedechs.

Rabanus Maurus, Anno 850.

De Institutione Cleric: lib. 1. cap. 30.

De Misse is een ghesantschap tusschen Godt / ende de menschen / her ampt van dit ghesantschap bedient den Priester / als hy de wenschen des volcks dooz ghebeden en smeekinghen offert aen Godt. Ende dat gheschiedt seer wel ten tyde van't Sacrificie, als men de ghedachtenisse celebreert van Christus den Middelaer Godts ende der menschen / die sijn selven heeft gheoffert vooz ons aen den

den Vader: Dese maniere van Sacrificie heeft eerst
inghestelt / onsen Heere / ende meester Jesus hristus,
als hy aen sijn Apostelen heeft gheretomman
duert sijn Utschaem / ende sijn Bloedt.

Paschasius Ratbertus, Anno 880.

De corpore & Sanguine Domini capite 9.

Dese offerhande wordt daghelijck herhaelt / al-
hoe-wel Christus eens in't vleesch heeft gheleden /
om dat wy daghelijck vallen / daerom wordt
Christus daghelijck op eenre verholen maniere
gheoffert.

Witichindus Corbeiensis, Anno 960.

Libro 3. Gestorum Saxoniorum.

De H. Mathildis, was 'snachts altijd teghen
woordigh in de solemniteyten der Misse.

Stephanus Leodiensis, Anno 970.

In vita S. Lamberti.

Den H. Lambertus en hiet niet op van Solemni-
teytender Misse te doen, celebrerende de ghedachte-
nisse van de saligh-makende passie Christi, ende of-
ferende aen Godt het Sacrificie, vooz die / vooz de welc-
ke hy wel wist dat hy souden rekenenschap gheben.

Berno Augiensis, Anno 1020.

In vita S. Udalrici Cap. 21.

Soo langh als de krachten vanden H. Udalricus
toelieten / offerde hy daghelijck op / onder de Solem-
niteyten der Misse de salighe offerhande.

Den H. Petrus Damianus, Anno 1040.

Sermone in natali Domini.

Ich hebbe de Priesters / met priesterlijke klee-
deren

deren ghekleedt wesende/sien komen aenden Au-
taer Godt/om te Sacrificeren het Lichaem ende Bloet
des Salighmakers.

Adelmannus, Anno 1050.

Epistolâ ad Berengarium.

De maere en loopt niet alleen in Italien, maer
oock in Duytlandt, dat ghy Berengari u afghesneden
hebt bande eenighepdt der H. Kercke / ende dat
ghy anders schijnt te gheboelen van't Lichaem
ende Bloedt des Heeren/(twelck daghelijcks de hee-
le werelt door, op den H. Autaer wordt gheoffert) als
het Catholijck gheloobe ghevoelt.

Algerus, Anno 1060.

De Sacramento Altaris libro 1. cap. 16.

Ons daghelijcks Sacrificie is het selve met dat/met
'twelck Christus eens is gheoffert gheweest aen
het Cruys/ want de selve waerachtighe substan-
tie des Lichaems Christi is hier/bie daer was. Al-
hoe-wel de offerhande Christi aen't Cruys ghe-
noechsaem is gheweest tot salighepdt / ende ver-
lossinghe van alle / sy is nochtans daghelijck
oock nootsakelijck om te verstercken/ende te sup-
beren de menschelijcke swackhepdt/de welcke da-
ghelijck verfocht wordt/en valt/oft in doodelijc-
he/ oft ten minsten in daghelijckes sonden/ son-
der de welcke dit leven niet gheleypdt en kan wor-
den.

Den H. Anselmus Cantuariensis, Anno 1080.

In Cap. 10. Epistola ad Hebraeos.

Men offert daghelijcks het Sacrificie vooz de sonden
der leedtwesighe.

Honorius Augustodunensis, Anno 1120.

In Gemma anima Libro 1. cap. 86.

De Heere Jesus is de eerste die de Misse inghele
heeft nae de opdeninghe van Melchisedech, als
uyt het broot ende wijn heeft ghemaeckt sijn
haem ende Bloedt / ende gheboden aen de sijn
dat-men sijn ghedachtenisse soude houden.

Rupertus Tuitiensis, Anno 1120.

De divinis officiis Libro 2. cap. 2.

De Kerck en offert niet alleen broodt ende
wijn / die-men lichamelijck siet / maer sy offert ooc
als een nieuw, ende waerachtigh Sacrificie het Woord
Godts, den Sone Godts, die met de ooghen des ghe
loofs woerdt ghesien.

Den H. Bernardus, Anno 1130.

Sermone 2. in Festo omnium Sanctorum.

Wy moeten onse predicatie sluyten / want de
lemniteyten der Misse moeten noch ghedaen worden.

Richardus Victorinus, Anno 1140.

In Cantica cap. 30.

Christus is eens gheoffert gheweest aen't Cruys
hy wordt nu dickwils voor ons gheoffert op den Altaer.

Petrus Cluniacensis, Anno 1140.

Epistola contra Petrobrusianos.

Opvanden Godts / de Kercke Godts antwoor
u / dat sy niet en is sonder Sacrificie, ende dat sy in
haer Sacrificie niet anders en offert als het Lichaem ende
Bloedt van haren verlosser, Het Lam alleen / 'twelck
wegh neemt de sonden des wereltds / woerdt ghe
stelt op den Altaer der Chyrienen. 'Twelck Chri
stus eens heeft gheoffert / dat heeft hy aen sijn
Kercke

kercke ghelaten om altydt gheoffert te worden.

Stephanus Edvensis, Anno 1170.

De Sacramento Altaris cap. 9.

Christus is eens ghestorven aen't Cruys/om dat de erf-sonde soude uptghedaen worden: Hy heeft door den dienst der Priesteren willen gheoffert worden met eene Offerhande die dickwils herhaelt wort, op dat de dadelijcke schuldt soude uptghedaen worden: Hy is die offert/ende de offerhande/de hostie/ende de Priester/om dat hy Godt ende mensch is. Christus heeft sich aen het Cruys aen den Vader gheoffert tot eene heylighe/ende Gode wel-behagende Offerhande: Den Priester offert den selven Christum op de tafel des Autaers.

Innocentius Tertius, Anno 1200.

Extra de celebratione Missarum cap. 3.

'Tis ghenoech dat de Priester alle daghe eens Misse lese, uptghenomen den dagh bande gheboozte des Heeren / ende als den noodt anders soude bereyffchen.

Honorius Tertius, Anno 1217.

Extra de celebratione Missarum cap. 10.

Dat den Priester dickwils het volck leere/ dat het sich met alle eerbiedinghe buyghe wanneer de H.Hostie op-gheheven wort inde Misse; desghelijcks oock als den Priester de selve draeght tot de siecken.

Hugo Cardinalis, Anno 1240.

In Caput 22. Luca.

Op den selven dagh als de Heere ingestelt heeft het Sacrament van 't Abontmael des Heeren / heeft hy oock ingestelt de Misse.

Guilielmus Durandus, Anno 1280.

In Rationali divinorum libro 4. cap. 1.

Onder alle de Sacramenten der Kercke / is de
hoornaemste 'twelck in den dienst der Misse wordt ge-
celebreert op de tafel van den alderheylighsten Aucto-

Ludolphus Saxo, Anno 1330.

Parte I. vita Christiana cap. 43.

De Misse is eenighsing volghens de wet der na-
ture / Godts / ende des Euangeliums : De he-
bende nature begheert dat een ieder eenighen rit
besteedt in't ghebedt : De gheschreven Wet ge-
biedt den Sabbath te vieren om te bidden / maer
de Canones hebben tot dit ghebedt ghestelt de
tijdt vande Misse, daer Godt ende mensch waerlijch
teghenwoordigh is.

Joannes Taulerus, Anno 1350.

Libro Institutionum cap. 5.

Die gheballen is / dat hy noyt dagh en la-
tooz by gaen sonder Misse te hooren met eene groe-
te danckbaerhepdt : Want in dat Sacrificie wordt
daghelijch veruencut die wonderlijche liefde
met de welcke den Heere sy-selven aen ons heeft
ghelaten.

Thomas Waldensis, Anno 1420.

Tomo 3. Titulo 4. cap. 28.

Heere Jesu, ban alle utwe solemnitepten hier op
der aerden is de meeste / die vande Misse, om dat het
een Sacrificie is van uw' waerachtigh Lichaem.

Dionysius Carthusianus, Anno 1460.

Orthodoxa fidei summa libro 4. cap. 117.

Om dat in dit Sacrament wordt begrepen / die
heer

heele verholentheydt van onse saligheydt / daer-
om wordt het met meerder solemnittept ghecele-
breert. Het eerste deel is goddelijcken Lof. Het
tweede deel beslypt een verhael van onse ellen-
den / als men seght Kyrie eleyson. Het derde houdt
ghedachtenisse van de hemelsche brengh / als men
seght : Glorie zy Gode inden alderhooghsten. Het vier-
de deel beslypt het ghebedt 'twelck den Pstester
doet hoor het volck / &c. Het volck nu aldus bereypt
wesende / men komt tot het celebzeren van't
Opferste / 'twelck gheoffert wordt voor soo veel als't
een Sacrificie is, ende ghenut wordt hoor soo veel
als het een Sacrament is.

Bemerckinghe.

PArtije meynt dat sy alle dese boorgaende ghe-
rupghenissen beantwoozdt met te segghen/
dat de Ondt-baders oneyghentlijck spreken/
als sy handelen van een Sacrificie. Dese antwooz-
de heeft in't jaer 1612 aen P. Gouda ghegheben Sa-
muel Lansberghen.

Desghelijcks spreeckt oock D. Cabeljau in sijne
Ghenoeemde Catholijcke Waerheydt pag. 187. Wat be-
langht, seyt hy / de oude Leeraers, sy spreken oneyghent-
lijck, wanneer sy het H. Avontmael somtijts eene Offer-
hande noemen, ende men doet haer onghelijck als men
hare woorden soo opneemt, als oft sy het Avontmael voor
eene waerachtighe ende eyghentlijck Soen-offerhande
souden ghehouden hebben.

Maer is't oock moghelijck dat rebelijcke ver-
standen haer met soodanighe kaele uytbluchten
laten paepen :

Heeft dan Augustinus (om andere te verfwijghen)
oneyghentlijck mede ghesproken als hy *Lib. 10. de Ci-
vil. cap. 18.* tot twee-mael toe het Sacrificie der
Christenen seyd te wesen een waerachtigh, sae het
Opperste Sacrificie ? Heeft Chrysostomus oneyghent-
lijck ghesproken als hy *Hom. 17. in ep. ad Heb.* gheseyt
heeft /

heeft/ dat wy nu de selve offerhande offeren , die de Cruys is gheoffert gheweest ?

Maer D. Cabeljau seght dat sy oneyghentlijk seggen/ om datter sommighe van haer segghen/ dat dit Sacrificie een exemplaar, een ghelijckenisse, een gheugenisse, een beelt is van't Sacrificie aen't cruyt. **Wat is't nu ? Ergo sy spreken oneyghentlijk ?** Volghet dat ? laet daerom het Sacrificie des Lichaems ende Bloeds Christi, (soo als het meestendeel van Oudt-vaders dat noemen) een waerachtigh/ of de oprecht Sacrificie te zyn/ om dat het een beelt is van't Sacrificie aen't Cruys ? seght my hoe dat Augustinus tot tweemaal toe heeft genoot een WAERACHTIGH SACRIFICIE, dat is immers klaer gheseydt ; ende indien hy ghesproken heeft van u l. Avontmael, Doet eens soo veel D Cabeljau als ghy de naeste repse u Nachtmael sult bekondigen/ dat ghy seght: Broeders/ ende susteren Sondagh naest-komende sullen wy doen een WAERACHTIGH SACRIFICIE, siet wat danckbaer ghy behalen sult.

Du dan/om dese soo stantwe / ende oneyghentlijke mantere van spreken met eenen vinger om-verre te stooten.

Bemerckt dat den H Nilus , den H. Cyrillus Alexandrinus, Cyrillus Eremita, Leontius, Germanus Constantinopolitanus, Het Concilie van Nicéen ende andere Sacrificie vande Christelijke kercke hebben ghenomen een Onbloedigh Sacrificie ; ende al'oo is't een exemplaar, oft een beelt van't Sacrificie des cruyts/ maer

Bemerckt op den anderen kant/ dat den H. Hippolytus, het Concilie van Nicéen, Philo Carpathius, den H. Cyrillus Alexandrinus, Nicolaus Cabasilas, den H. Ambrosius, den H Augustinus op hier verseyden plaatsen/ den H Leo, Caesarius Arelatensis, den H. Fulgentius ende meer andere/ updruckelijck segghen/ dat een Sacrificie is des Lichaems ende Bloeds Christi, oft sulckx / ghelijck het een beelt is van't Sacrificie des Cruys/ om dat dat bloedigh was / ende dit bloedigh : Alsoo en laet het even-wiel gheen waerachtigh

achtigh Sacrificie te wesen/om die sijn dat daer (hol-
ghens de dupdelijcke woorzen der boben-ghe-
melde Oudt-baderen) het Lichaem ende Bloedt Chri-
sti gheoffert wordt, niet oneyghentlijck, want niemant
van haer en spreekt soo/maer eyghentlijck, want
'tis een Sacrificie dat ons SUYVERT, soo Chryso-
stomus spreekt; 'tis een LEVENDIGH MAKENDE
Sacrificie/soo Cyrillus Alexandrinus sepd; 'Tis tot
VERGHEVINGHE DER SONDEN, soo Ambrosius
seght. 'Twordt booz de GHEMEYNTE GHEOFFERT.
soo Hieronymus spreekt. 'Twordt GHEOFFERT
VOOR DE SONDAERS, soo Augustinus spreekt.
'Twordt gheoffert tot ON-E SALIGHEYDT, ende
ONTSLAGHINGHE, soo Gregorius sepd / Alcuinus,
ende andere; diesvolghende een WAERACHTIGH
SACRIFICIE: Derre dan Partije, met haer oneygent-
lijck spzaken: Derre D. Cabeljau, dat wy de Daders
ongheijck doen/als wy hare woorzen soo op-ne-
men / als oft spzaken van eene WAERACHTI-
GHE ende EYGHENTLYCKE SOEN-OFFERHANDE;
hare woorzen legghen te plat booz ons.

Derre dat sy souden ghesproken hebben van't
Avondmael van Partije: want indien dit soo is;
waerom en durben dan de Predicanten van Par-
tije van haer Abontmael mede niet segghen / dat
het een Sacrificie is dat ons Suyvert, dat ons Leven-
digh-maect, dat gheoffert wordt tot Verghevinghe
der sonden, voor de Ghemeynte, voor de Sondaers, tot on-
se Saligheydt, ontslaghinghe, &c. Ende ghenomen sy
soo spzaken met woorzen / en souden nochtan
niet durben leeren / dat dit soo gheschiedt metter
daet door haer Nachmael; ghelijck de Oudt-ba-
ders dat segghen van haer/ende ons Sacrificie.

HET

Wort bethoont uyt de H. Schrifture, dat het sacrificie, twelck de Apostelen hebben ghedaende voor-naemste deelen over-een komende heden daeghsche Misse vande H. Roemsche Kercke.

Tot fundament van dit teghentwoordighen wijs / neme ick de woorden / die den H. Apostel Paulus spreect tot den Bisschop Theum in synen eersten brief tot hem ghescheyt *Cap. 2, v. 1.* ende luyden aldus :

Ick vermane u dan voor alle dinghen dat ghedaen worden, smeeckinghen, Ghebeden, Voor-biddinghen, Dansegghinghen voor alle menschen.

Hoe sal ick dese woorden verstaen : op wat sijn laet ons eerst den sin / ende verklaringhe hoor van onse Weder-partije / ende is dese / volghende den Dordrechtschen Bijbel 2. *Bemerck.*

Hoe wel dese soorten van bidden som-wijlen wat broder worden ghenomen, soo kunnen nochtans de selve bequamelijck worden onderscheyden, namelijk, dat smeeckinghen zijn verbiddinghen van alderley straffen, en overigheden: *Ghebeden*, begheerten van Godts hulpe, ende van alderley seggen: *Voorbiddinghen*, ghebeden, oft oorklachten, die wy by Godt doen voor andere, *Dancksegghinghen*, die gheschieden over de weldaden Godts van ons, of van andere ontfanghen.

Laet ons hier teghen nu hooren den sin / ende verklaringhe vanden H. Augustinus *Epist. 59. ad Paulinum*: desen H. Vader / verstaet daer dese woorden Pauli van't Sacrificie, oft de Offerhande des Autaers. *Welcke Offerhande hy deylt in d'yn principale deelen / ghelijcker wijs dat nu geschiedt in de Roemsche Kercke.*

Door het Eerste Deel van de Offerhande des Autaers stelt Augustinus al het ghene dat van den Heestert gheseydt / oft ghedaen wordt / voort de Co-

Sancti Altaris oblatio.

secratie van het broodt / ende wijn.

Door't Tweede Deel stelt hy al het ghene dat den Priester doet / oft seght ende Consecratie self / ende een weijnigh daer naer / tot dat hy opseght het Ghebedt des Heeren / oft den Paternoster.

Door't Derde Deel stelt hy al het ghene dat den Priester doet / oft seght / tot het eynde toe van de Offerhande / oft Sacrificie ; Maer laet ons hem self hooren spreken.

Door de *Smeeckinghen*, seydt hy / vande welke den *H. Apostel* hier spreekt / moeten verstaen worden alle de ghebeden / die wy doen in het celebreren van de Sacramenten ; eer-men begint te seggenen dat op de tafel des Heeren is *a*. Daer hecht ghy het Eeerste Deel. Door't der seght Augustinus: Door de *Ghebeden* moet verstaen worden / al dat men doet / als het ghene / dat op de tafel des Heeren is / Gheseghent wordt, ende gheheylight ; ende ghebroken om uyt-ghedeylt te worden, welke Ghebeden, bykans de gheheele Kercke sluyt met het Ghebedt des Heeren *b*. Daer hebt ghy het Tweede Deel.

Hier naer seght Augustinus: door de *Voorbiddinghen*, moet verstaen worden al het ghene gedaen wort / als het volck wordt gheseghent ; want aldan de Prelaten, als tusschen sprekers, oft Advocaten, offeren, die sy aenghenomen hebben, door de op- legghinghe van de handt, aen de barmhertighste Macht : Welck ghedaen zijnde, ende dat groot Sacrament mede ghedeylt zijnde, alles wort ghesloten door Dancksegginghe *c*. Daer hebt ghy het Derde Deel vande Offerhande ; welke drey deelen / bestaende soo in Ghebeden / als uytwendighe ceremonien / nu ter tijdt noch ghebruyekt worden vande *H. Roomsche Kercke* / in den *H. Dienst* van de *Masse*.

Ende op dat ghy niet en soubt dencken / dat Augustinus hier in't langh ende breedt verhaelt alle de Ceremonien die t'sijnen tijde gheschiedden in't Sacrificie, soo boeghet hy uyt-drukelijck hy / dat hy dit alles maer gheseydt en heeft in't kort *d*. Maer mede hy gheuoegh te kennen gheeft / datter noch meer

a Vt precationes accipiamus dicimus, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici.

b Orationes, cum benedicitur, & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem, ferè omnis Ecclesia, dominicâ oratione concludit.

c Postulationes fiunt, cum populus benedicitur, tunc enim Ancistites, velut advocati, susceptos suos, per manna

impositionē
misericordi-
simz offerunt
Potestati.
Quibus per-
actis, & par-
ticipato tanto
Sacramento,
gratiarum
actio cuncta
concludit.
h Quibus
breviter per-
stricis.
e Eligo in his
verbis hoc
intelligere,
quod omnis,
vel p̄n̄e om-
nis frequen-
tat Ecclesia.

meer andere Ceremonien t' sijnen tijde gebuy-
wörden/doch dat hy die om des kortheydts
le heeft nae-gelaten / ende alleen booz-ghel-
de booz-naemste deelen bande Offerhande / m-
mentlijck die / de welcke/ oock in't korthande
h. Apostel Paulus waren aen-gheracckt.

Maer nu is de byaghe / oft dese verklaringhe
van de booznoemde Schyftuer plaetse Pauli
niemant ander aenghenomen wiert/ als van Au-
gustinus alleen: Hoozt wat Augustinus self hier
seght: 'Tghene, seyd hy/ ick door dese woorden, Pau-
verstaet, verstaet ende doct oock mede de gheheele,
bykans de gheheele Kercke e.

Wat sullen wy hier nu gaen maecten? met
sullen't wy houden? wiens verklaringhe sullen
wy volgen? oft die van onse Weder-partije /
welcke hier niet anders en verstaet als encke-
ghebden; oft wel die van Augustinus, ende de ghe-
heele rechtsinnighe Kercke van over twaelf h-
dert/en bystigh jaren / de welcke hier verstaet
offerhande des Autaers, met hare deelen/en Cerem-
nien: wat dunckt u?

Seght ghy dat het redelijck is/dat-men de be-
klaringhe volghe van die oude Kercke/de welcke
Partije self bekent oprecht ghetweest te zijn /
spreekt seer redelijck/en niet verstant/ende alle
is de saecke klaer / dat het Sacrificie der Ap-
len/ soo Paulus dat beschrijft/in sijne booznaem-
deelen/en Ceremonien/over-een komt met de
den daeghsche Misse vande Roomsche Kercke/
is't dat ick wilde bethoonen.

Maer seght ghy dat-men't moet houden by
verklaringhe van onse Weder-partije? soo
epffche ick dan reden waerom; want dat dun-
ny te wesen teghen reden / ende teghen den
menien loop bande nature/dat ick meer ghe-
soude gh'ben aen besondere personen / die
thien oft sesstien hondert jaren eerst op-ghel-
men zijn inde wereldt naer de tijden van d' Ap-
stelen / als aen de gheheele gantsche Kercke /

met meer als vier hondert jaren is gheweest naer die tijden/ende vande welke Partije self bekent/dar is oprecht is gheweest ende recht sinigh.

Seght ghy / dat ghy't noch en hout met den eenen/ noch met den anderen / maer dat ghy't enkelijck hout met Schrifuer? soo doen ick oock mede / ende nochtans wy zijn gantschelijck verschillende van malckanderen: Ghy verstaet dese booznoemde Schrifuer-plaetse soo/ende ick verstaense gantschelijck anders met Augustinus, ende de gheheele recht sinighe kercke van ober twaelf hondert jaren: Wie sal hier dese saecke middelen: wie sal ons schepden: wy ons selben: dat en magh niet wesen/want wy en moghen niet samen rechtter zijn/ende partije: wie sal het dan doen: Schrifuer: dat en kan oock niet wesen / want is't saecken dat ghy my Schrifuer-plaetsen booz stelt om te bethoonen datter noch Sacrificie/nach Ceremonien en moghen wesen in't nieuwe Testament / ick salder andere dateelijck teghen stellen/om te bewijfen contrarie.

Wringht ghy my by Heb. 10. 14. Met eene offerhande heeft hy in d'eeuwigheydt volmaect de ghene die ghehey light worden?

Ich stelle daer teghen Act. 13. alwaer ghesepdt wordt (ghelijck ick in't boozgaende Capittel ghehoont hebbe) dat d' Apostelen waerachtelijck/ende eyghentlijck offerhande hebben gedaen. Daeren voben stelle ick daer teghen Luc. 22. Doet dat tot mijnder ghedachtenisse, daer Christus belsit / dat men sijne offerhande des bloedis aen't Cruys/souden herhalen.

Stelt ghy my booz / Schrifuer-plaetsen daer ghesepdt wordt dat vele Ceremonien van de oude wet af-gheschast zijn?

Ich stemme u dat toe / maer ick stelle daer teghen / dat Christus self in de nieuwe wet Ceremonien heeft ghebruyckt: Daer zijn wy immer ghelijck.

Seght gy my/dat mijne schrifuer-plaetsen/die
 G ick

ick u boozstelle/anders moeten verstaen worden
ende ick segghe/ dat uwe Schrifstuer-plaetsen
ghy wy boozstelt / anders moeten verstaen wor-
den; hoe sullen't wy dan maecten? Schrifstuer
kan ons niet scheyden / want wy zijn van twee
sijden ghelijck; Ons selben en konnen wy niet
scheyden/ want de wijle wy partjen zijn / wy
moghen samen gheene Rechteren zijn/ soo moeten
wy dan noot sakelijck gaen soecken eenighe Med-
delaeers / om dit proces neder te legghen / ende
wijzen; ende wie konnen wy beter kiezen hier toe
als die Kercke/ de welke ghy self bekent open-
gheweest te zijn / ende rechtsinnigh; maer die
Kercke / soo Augustinus ghetuyghet / verstant de
boken aen-ghewesen woorden Pauli, van een Sa-
crificie / oft Offerhande des Autaers, de welke in
booznaemste deelen / ende ceremonien ghelijck
was aende Misse vande Roomsche Kercke; ergo
volghens Schrifsture soo verstaen wesende/kom-
het Sacrificie / 'welck de Apostelen hebben ghe-
daen/over een met onse Misse.

Doch onse Weder-partije soud' misshien me-
ghen segghen/dat dese verklaringhe van Augu-
stinus, ende vande gheheele Kercke van sijnen tijde
soo wel past op haer Nachmael, als op onse Misse.

Ich thoone klaer booz d'ooghe dat men: Want
Augustinus noemt het 1. eene Offerhande des Autaers
2. Hy seght dat in dese Offerhande/ vande welke
hy spreekt / het broodt ende wijn gheseghent wor-
den, van ghelijcken doock het volck, ende dat met
op-legghinghe der handen. 3. Dat de Prelaten datt
zijn als Advocaten, oft Tusschen-sprekers tusschen
Godt ende de menschen/ &c. Niet van al dit en kan
ghesepdt worden van het Nachmael van onse We-
der-partije / ende dit gheschiedt metter daet in
Misse, vande Roomsche Kercke; ergo Augustinus en
spreekt hier niet vande wijse / op de welke onse
Weder-partije haer Nachmael houdt/maer vande
de wijse / op de welke de Roomsche Kercke / nu
noch ter tydt den H. Dienst vande Misse, oft de
Offer-

Offerhande des Autaers doet. Oberfulckis dat blijft vast uyt Schyftuer (niet gelijk onse Weder-partije/die uytleght naer haer eyggen vernuft / ende verstant / maer ghelijck sp ober twaelf hondert ende vijftigh jaren verklaert is ghetweeft vanden H. Augustinus, ende de gheheele recht sinnighe Kercke / tot de welcke ons Moyses, Job, Jeremias, ende nameelijck Paulus seynt / om te wesen / wat wy moeten houden / ende volghen) dat blijft vast / seggh' ick / dat de Apostelen hebben Misse ghedaen / oft' 'twelck al een dinghen is) een Sacrificie hebben ghedaen / 'twelck inde boognaemste deelen / ende ceremonien ober-een-komt met de Misse, oft hedengdaeghs Sacrificie vande Roomsche Kercke.

HET VIERDE CAPITTEL.

Wordt bethoont uyt Schrifture, dat de Ceremonien, die de Roomsche Kercke ghebruyckt in den H. Dienst der Misse, goet, ende prijsbaer zijn.

Voer het fundament van dit teghentwoordigh Capittel / stelle ick eerst voer al / dit nae-volghende argument :

'Tis goet ende prijsbaer / nae te volghen / oft te verbeelden / 'tzy met woorden / oft met wercken / al het ghene dat Schyfture seynt / dat Christus den Heere ghedaen / oft gheseyt heeft voer / in / ende terstont nae de instellinghe van 't H. Sacrament / als te wesen in syne Passie / ende daer by belast heeft dat men 't soude nae-volghen.

Maer de Ceremonien die de H. Roomsche Kercke / nu ter tijde noch ghebruyckt in den H. Dienst vande Misse zijn anders niet als naevolghinghen / oft verbeeldinghen met woorden / oft met wercken / van al het ghene dat Schyfture seynt / dat Christus, voer / in / ende terstont nae d'instellinghe

van't H. Sacrament / heeft ghedaen / ende be-
heeft te doen.

Ergo de Ceremonien / die de H. Roomsche Kere-
ke / nu ter tijdt noch ghebruyckt inden H. Dien-
st van de Misse, zijn goet / ende prijsbaer.

De eerste propositie / oft boozstellinghe van de
argument / te weten / dat het goet, ende prijsbaer
nae te volghen, oft uyt te beelden met woorden, oft me-
wercken, 'ghene ons Christus heeft voor ghedaen, is
seker ende ghewis / dat dit niemandt en kan loo-
chen.

Soo come ick dan tot de tweede boozstellinghe
ende berhoone uyt Schryfture self / dat de Ceremo-
nien / die wy nu ter tijdt ghebruycken inden H.
Dienst vande Misse, niet anders en zijn als naevolghen-
ghen, oft uytbeeldinghen van't ghene Christus self, voor-
in, ende terstondt nae d'instellinghe van't H. Sacrament,
dat is in sijne Passie, heeft ghedaen,

Wat seght Schryfture van / dat onsen Heere
heeft ghedaen / een weynigh booz d'instellinghe
van't H. Sacrament.

Hoozt den H. Joannes spreken *Cap. 13. v. 4.* Hy ston-
op, seyt hy / van het Avontmael, ende leyde sijne kle-
deren af, ende nemende eenen lijnen doeck, omgordte
hem selven. *V. 5.* Daer nae goot hy het water in't becken
ende begon de voeten der Discipelen te wasschen, ende
te drooghen met den lijnen doeck, daer mede hy omgort
was.

Wat was dit wasschen der voeten anders dan
ene enkele ceremonie / dooz de welke Christus
wilde bereekenen de supberheyt des herten / met
de welke men dit H. Sacrament moet ontfangen.

Maerom en is het niet goet / ende prijsbaer de-
se actie nae te volghen / oft uyt te beelden / aenge-
sien Christus daer uytduckelijck by-geboeght heeft
V. 15. Want ick hebb' u een exempel ghegheven, op dat
ghelijckerwijs ick u gedaen hebbe, ghy-lieden oock doet.
V. 14. Indien ick de Heere, ende Meester, uwe voeten ghe-
wasschen hebbe, soo moet ghy oock malckanders voeten
wasschen. Wat quaet kan hier in geleghen zijn /

dien wy dit ghebodt Christi volbrēngghen / oft dit
sijn exempel nae-bolghen ?

¶ Is waer dat wy in onse Misse de voeten metter
daer niet en wasschen van alle de ghene die daer
teghenwoordigh sijn; want/sedelijck sprekende/
dit en kan niet geschieden: wy onderhouden noch-
tans saerlijck dese ceremonie op den selbē dagh/
dat Christus die heestere wercke ghestelt / dat is/op
den donderdagh vooz't hoogh-tijdt van Paesschen.
Derhalven wat quaedt is daer in ghelegghen / dat
den Priester gaet van den Altaer/ghelijck Christus
is op-ghestaen van de tafel; dat den Priester af-
leght sijne ghewoonelijcke kleederen/gelijck Chri-
stus ghedaen heeft; dat den Priester aen treckt een
wit linnen kleet / ghelijck Christus oock mede ghe-
daen heeft; dat den Priester op-klimme tot den
Altaer om het broot ende wijn te veranderen in't
lichaem/ende bloet Christi,ghelijck Christus weder-
om is gaen sitten aen tafel / om het selbe te doen;
kost hy het wasschen van de voeten niet achter-la-
ten? kost hy sijn lichaem ende bloet niet uyt ghe-
ben / sonder wederom te gaen sitten aen de tafel?
wie twijfelt daer aen? wat sijn dan dit anders
gheweest als ceremonien? wat is hier van al dit/
welck niet wel/ende lof-weerdighlijck en magh
nae-gebolghet worden / ende uytghebeeldt / ghe-
lijck wy doen in onse Misse ?

Wat seght nu de Schryfture noch voozder / dat
Christus soude ghedaen / oft gheseydt hebben / inde
instellinghe self/van't H. Sacrament ?

Hoozt den H. Mattheus *cap. 26. v. 26.* Ende als sy aten,
nam Jesus het broodt,ende gheseghent hebbende : *Lucas*
seght cap. 22. v. 19. Als hy ghedanckte hadde, brack hy het,
ende gaf het de Discipelen, ende seyde: Neemt,ende eet,
dat is mijn Lichaem *V. 27.* Ende hy nam den drinck-beker,
ende gedanckte hebbende, gaf haer dien, seggende: Drinckt
alle daer uyt, want dat is mijn bloet, des nieuwen Testa-
ments, het welck voor vele vergoten wordt, tot vergevin-
ghe der sonden. Dit ghedaen zijnde heeft hy daer by
gheboeght / soo *Lucas ghetuyght cap. 22. v. 19.* ende
Paulus,

Paulus, 1. Corinth. 11. Doet dat tot mijnder gheachte
 Wat souden wy doen? Dat: te weten / het ghe
 ghy wy hebt u sien vooz-doen: wat is dat? 1. de
 broot nemen inde handen. 2. dat segeuen. 3. dan
 segghen. 4. dat breken. 5. die woorden spreken: Dit
 mijn Lichaem: dan gelijcken doek den drinck-beke
 Dit altemael volghen wy na in onse Misse, want
 hier wederom / 'twelck niet goet en is / en prijsbaer
 Wat seght ten lesten Schryfse / dat Christus
 soude ghedaen hebben terstont nae d'instellinghe
 daer't H. Sacrament / dat is / in sijn lijden / oft
 hy noch uytgonck uyt de eet-sale?

Wat sullen ons segghen de H. Euangelisten. Christus
 Mattheus cap. 26. v. 30. Sy hebben Lof-sanghen ghesongen
 hier mede seght den H. Mattheus is hy uyt gegaen
 nae den bergh van Oliveten. Hier is hy ghevallen
 op sijne knien. Luc. 22. v. 24. Hier is hy neder ghe
 vallen ter aerden / plat op sijn aensicht. Matth. 26.
 v. 39. Hier heeft hy bymael herhaelt het selve ghe
 bedt. Matth. 26. v. 43. Ende op dat ick vele andere
 loffelike actien: Christi betwijghe / die wy uyt
 beelden / op besondere daghen des jaers / als
 ter aerden vallen, op den goeden Wybagh / in den
 Gods dienst / &c. Als Christus ten hongh aen he
 Crups / dat is / als hy het Testament / 'twelck hy
 in't leste Avondmael hadde ghemaect / met sijn
 bloedt moest bevestighen / ende besegghelen / want
 heeft hy ghedaen: nu heeft hy ghesweghen / dan
 heeft hy ghesproken / nu heeft hy ghebeden in't
 begheerlyck / dan heeft hy ghebeden: met supder
 stemme / nu heeft hy sich ghekeert tot den hemel
 schen Vader / dan tot de menschen / als namelijck
 tot sijne Moeder / tot Joannem, tot den moorder
 uert / &c.

Wat is hier van alle dese uytwendighe actien
 'twelck niet goet / ende prijsbaer eiris nae te vol
 ggen / oft uyt te beelden: heeft den H. Paulus, uyt den
 mond Christi ons niet belast. 1. Corinth. 11. v. 26. Dat
 wy de doode Christi souden verkondighen, soo dickwils
 als wy dit broodt souden eten, ende desen drinck-beke
 drincken.

drincken? Wat meent onse Weder-partije dat Paulus ons hier belast/als hy seght/ dat wy de doot des Heeren souden verkondighen? meent sy misschien dat hy ons hier belast/dat wy syne doot souden verkondighen alleen met den monde / ende niet kenbaer maecten dooz andere uytwendighe teekenen: soo is sy machtigh bedrogen,want dit woordetken verkondighen, en beteekent niet alleen inde Schryftuer/uyt spreken met den monde, maer wordt inde Schryftuer dickwils oock ghebruyckt booz kenbaer maecten door uytwendighe teekenen.

Siet *Psal. 97. v. 6.* De hemelen verkondighen sijne gerechticheydt.

Siet *Ps. 10. v. 2.* Het firmament verkondigt sijne werckē.

Siet *Osee 4. v. 12.* Sijnen stock heeft het hem verkondigt.

Wat is dit anders te segghen / als kenbaer gemaect door uytwendighe teekenen? Hoe sal myn Partije konnen bewijzen / dat Paulus alleen belast/dat wy de doot des Heeren souden verkondighen met den monde/ ende niet met uytwendighe teekenen / aenghesten dat dit woordetken verkondighen inde Schryftuer/soo booz het een wort ghebruyckt/als booz het ander/wy nemen de Schryfture aen/soo sy leyt; sy verstaet dooz verkondighen, ende uyt spreken met den monde,ende kenbaer maecten door andere uytwendighe teekenen, wy doen dat alle beyde inden *H. Dienst* bande Misse, als wy niet alleen met de woorden en verhalen de doot des Heeren/maer die oock upbeelden dooz ceremonien/naevolghende de actien die Christus self/boort/in/ende terstout naer d'instellinghe van't *H. Sacrament*/dat is in sijn lijden/ oft doot / heeft ghebruyckt/ende dit naevolghen/oft upbeelden van dieghelijcke Christi actien / en kan anders niet zijn / als goet ende prijsbaer/soo alle redelijck mensch wy moet toestemmen/ ergo alle onse ceremonien/oft uytwendighe actien / die wy ghebruycken inden *H. Dienst* bande Misse, zijn goet ende prijsbaer/ende diegholghende in gheender maniere *Superstitie*/oft *Afgoderije*.

BESLUYT.

Hier hebt ghy/Beminde Leser, in dit tegenwoordigh schryft/van my bewesen :

Ten eersten: Dat alle de ceremonien / die de Roomsche Kercke ghebruyckt in den H. Ouden Misse, zijn oock ghebruyckt gheweest van de oprechte/ende recht sinnighe Kercke Christi, d'eerste 400 jaren/ghelyck blyckt uyt de H. Ouden vers/die op die selve tijden gheleert hebben.

Ten tweeden: Dat d' Apostelen/een waerachtigh Sacrificie hebben ghedaen/ewelck noch en bestont in't Predicken, noch in Ghemeyne ghebeden, noch in bedienen der Sacramenten.

Maer/Ten derden, een Sacrificie, welck van Augustinus (volghens het gheboelen van de ghelycke Kercke van synen rijn) genoemt wort/d' Offerhande des Autars, welcke offerhande in de booznaemste dactelen/en Ceremonien ober-een komt met de hedendaeghsche Misse van de Roomsche Kercke.

Ten vierden. Hebt ghy uyt de schryften van den selven H. Augustinus; sichte alle de ceremonien die de Roomsche Kercke nu noch ghebruyckt inde Misse.

Ten vijfden. Hebt ghy ghetuyghenissen van alle eentwen / dat men van de tijde der Apostelen / tot nu toe heeft Misse ghedaen / oft met sekere gheschiede ceremonien op-gheoffert het Sacrificie des Lichaems ende Bloeds Christi.

Ten sesden: Dat alle de Ceremonien/ die wy in de Misse ghebruycken/niet anders en sijn/als uytbeeldinghe van 'ighene Christus self/booz/in/ ende restont nae de instellinghe van't H. Sacrament/ heeft ghedaen / oft gheseydt: Ende soo niemant machigh en is te behoonen / dat men Christum hier in/ niet en magh nae-volghen / soo blyft het ghelwis/dat onse Ceremonien niet quaet en sijn/ noch supersticie/maer goet/ende prijsbaer.

Hier uyt sal onse Weder-partije mogen leeren/booz/aen niet meet te roepen/dat men van gheen Sacrificie

Sacrificie, oft Misse, ten tijde van d' Apostelen en wist te spreken: want contrarie blijkt upt het tweede Deel van dit schyft.

Doch oock / dat onse Ceremonien / die wy in't Sacrificie, oft Misse ghebruycken / superstittie zijn / oft Afgoderije / want contrarie blijkt upt het eerste Deel.

Doorder / soo sal onse Weder-partije hier upt lichtelijck konnen besuyten / welke Kercke best ober-een komt met d'oude / rechtsinnighe Kercke / de Haere, oft d'Onse, verbolghens / wie van beyden d'oprechte Kercke heeft / Sp / oft Wy.

De Kercke / de welke is de bruyt Christi, *Cant. 4.* 8. moet in alles ghelijck-fozmiggh wesen aen haren Bruydegom; soo moet sy dan steunen / als op twee vaste pilaren / te weten / de Leere, ende den uytwendighen Handel; want van Christus haren Bruydegom wordt gheseydt / *Act. 1. 2.* Jesus heeft begonst te Doen, ende te Leeren.

Dit selbe heeft oock te kennen gegeven / soo my dunckt / den H. Apostel Paulus *Hebr. 13. v. 7.* daer hy seggt; dat wy souden gedachtiggh wesen onse voorgangheren / ende letten op haren Handel, en Leere.

Den uytwendigen Handel, aengaende den Godtsdienst van d'oude / recht-sinnighe Kercke / hebt ghy in dit schyft gesien booz d' ooggh / den heden-daeghschen Handel van de Roomsche Kercke / komt hier mede precis ober-een / ende niet dien van onse Weder-partije / ter contrarisen / sy acht dit altemael als Superstittie; siet nu dan / by wie van beyden dat de oprechte / ende waere Kercke te vinden is aengaende den uytwendighen Handel, nameelijck van den Godtsdienst / oft by onse Weder-partije / die desen heelen Handel van d'oude / ende eerste Kercke verwerpt / oft wel / by de Roomsche / die den selven Handel noch houden in synen volen / ende bozigghen stant.

Doort' leste / soo versoek ick op alle anders gesinde / hoedaniggh sy mochten wesen / 'tzy Ghereformeerde, soo sy haer noemen / 'tzy Euangelische, 'tzy

Protestanten, &c. tuiden't Godt bestest een strack
alleen van sijn Goddelijck licht te schieten in hare
gemoederen; by soo verre hare Leeraers haer
den paepen/aengaende dit schijft/miet te segghen
dat dese dinghen/ van de welcke ick hebbe gheschre-
velt/ noch de saligheyt raecken/ noch 't wesen sel-
van't gheloobe; ick bidde haer/ dat sy haer niet de-
se oft dierghelijcke streelende / ende bytten pro-
poost loopende redenen niet en laten te vrede sijn
ien; maer dat sy de boozsepde hare Leeraers by
lijck af-vzaghen. 1. Ofte sy bekennen (gelijck sy
noch toe ghedaen hebben) dat de Kercke Christi, de
eerste vier hondert jaren/ is oprecht gheweest/ in
de recht-sinnigh: segghen sy ja: soo hebben wy
dat wy begheeren/en wenschen: segghen sy niet
dat sy dan aentwijzen een andere Kercke Christi,
oprecht sy gheweest/ dat sy vrecht segghen/waer
wanneer/ende hoe langh die Kercke gheweest sy
hoe dat sy haer keeren / oft wenden / sy moeten
nootsakelijck vallen in eenighe van die **h. v. v.**
vaders/die ick hebbe by-gebracht.

Ten tweeden, vraght haer/ oft sy bekennen/ dat
alle dese boven-ghemelde ceremonien/ in de eerste
400. jaren / metter daet sijn in't ghebruyck ghe-
weest/ oft niet: Segghen sy neen: soo maecten sy
dan alle de **h. v. v.** Oubaders leughenachtigh: want
onpartijdigh/ en rebelijck mensch en sal niet seg-
gen/ dat dit gantsch ongherijmt is/ ende onred-
lijck: segghen sy dat die ceremonien metter daet in
't ghebruyck sijn geweest de eerste 400. jaren/ maer
dat de **h. v. v.** Oubaders / oock van die tijden/ hare do-
singhen/ oft blecken hebben ghehad/ soo beroep-
deelen sy de heele eerweerdighe outheit/ als oft sy
in't verstaen/ oft verklaren vande Schizruer/ soo
bestandigh/ ende verlicht niet en hadde gheweest
als sy self; wat is dit anders als willen alleene-
lijck stennen op haer eyghen vernuft / ende ber-
stant/ met het welck sy de Schizruer verstaen/ en
de verklaren teghen den sin/ende gemeynen han-
del van de eerste/ende oude Kercke/ oock die van

de Apostelen? wat kander ongherijnder wesen als dit? Ten eersten, om dat her srijdt teghen de reden/ dat niemant sijn eppen verstaent/ ende vonnisse/ stelle booz soo menige dinstent verlicke verstaunden/ die soo naert hebben gheleest aen de tijden van d'Apostelen/ ende dief-bolghende onghelijckelijck beter kofsen weten / hoe dat men Schziftuer ten tijde van d'Apostelen hadde verstaen/ ende wat Handel, rakende den Godts dienst/ op de selve tijden men hadde gehouden/ als wy. Ten tweeden, om dat dit steunen op sijn eppen vernuft / sonder Dooz-ouderg eens aen te sien / srijt teghen Schziftuer: want op den eenen kant/ seght sy *Prov. 3. v. 5.* En steunt op u eyghen verstant niet, dat grijpt namenselick plaetse in't verstaen bande Schzifture/ ende op den anderen kant/ seyndt sy ons ghedurigh tot ons Dooz-ouderg/ om dat wy van haer souden leeren / wat Handel, ende Leere sy hebben ghehad / op dat wy die souden moghen aen-nemen en bolghen. Over sulckg wat kander ongherijnder wesen / als te segghen/ dat alle onse Dooz-ouderg / oock bande eerste 400. jaren / niet gheweten en hebben / wat booz/ oft teghen Schziftuer was/ ende dat dit/ alleen is bekent aen onse Weder-partije.

Doch segghen *D. L. Leeraers*/ absolutelijck dat men alle dese booznoemde Ceremonien in den Godts-dienst van d'eerste 400. jaren ghebruyck heeft: soo kan dan d'anderg-ghesinde Ghemeynte lichtelijck mercken/ hoe verre dat hare Kercke af-gheweken is van d'oude/ namenselick in den uytwendighen Handel van den Godts-dienst / ende hoe precys dat de Roomsche Kercke hier in/ met de oude Kercke ober een komt: Dief-bolghende moet hier uyt beslupten/ dat de oprechte Kercke/ rakende den uytwendighen Godts-dienst/ by de Roomsche is/ ende niet by haer.

Hier mede bidd' ick de Vader der barmhertigheden/ dat hy onse Weder-partije wil geben verlickinghede verstandts / ende gheopende ooghen/ om dat sy de waerheyt aenfiende/ haer in tijdtg magh

magh begheben tot den schoot bande ware
dende Kercke hier op de wereldt / op dat sy oec
magh komen tot de triumpherende Kercke in de
hemel; 'twelck ick verhoep / dat haer sal verleen
Godt den Vader / Godt den Sone / ende Godt den
H. Gheest. Amen.

T'S AMEN-SPRAECKE

Tusschen den Meester ende Disci-
pel, raeckende 't Nacht-mael
der Ghereformeerde.

Discipel.

Liebe Meester; Ick hebbe somtijlen van
gheleerde ende deftighe mannen hoozen seg-
ghen / dat onse Weder-partije, die haer selven
Ghereformeerde noemen / al-hoe-wel sy dapper
stoessen op haer Nachtmael / nochtans self dat
schijn niet en hebben van't Nachtmael Christi; is
dat oock waer?

Meester.

'Ten is maer al te waer: want op dat het waer-
achtigh Nachtmael Christi soud' wesen / soo moest
het in alles over-een-komen met alle 't ghene dat
Christus self / oft ghedaen / oft gheseydt heeft / oft
belast heeft te doen / oft te segghen; dat is ghelofte.
Ende nu behind' ick heel contrarie / want Partije
laer in haer Nachtmael achter / oft verandert dat
Christus ghedaen / oft gheseydt heeft; ende 't ghene
hy niet ghedaen / oft gheseydt heeft / dat doet sy
ende seght sy: Soo dat haer Nachtmael niet al-
leen en verschilt van't Nachtmael Christi, maer
oock daer teghen strijdt; over-sulckg' ten kan het
waerachtigh Nachtmael Christi niet wesen.

Disci-

Discipel,

Wt is soo ghelijck ghy seght/ Meester, doch hoe sult ghy my het hoonen / dat het Nachtmal van Partije, in gheender manieren ober-een en komt met het Nachtmal Christi?

Meester.

Ick sal u dat bewijfen soo klaer als den dagh: Laet ons maer elck stuck in't besonder op-wegghen/ soo d'uytwendighe actien, als de woorden, ende de substantie self, ende het een stellen teghen 't ander/ ende ghy sult sien datter soo groot onderscheydt is tusschen het een ende 't ander/ als tusschen witte en swart.

Discipel.

Dat sal my uptter maeten aenghenacem zijn om hoozen.

Meester.

Lustert dan toe: Ick sal beghinnen van d'uytwendighe omstandigheden / ende actien die Christus ghebruyckt heeft in't Nachtmal.

Ten eersten: Christus heeft te bozen de voeten ghe-wasschen aen sijne Discipelen/ *Joan 13. 5.* om te behoonen de supperhepdt die men moet hebben als men dit H. Sacrament wilt ontfangen; want hy seyde aen *Petrus*: Indien ick u niet en wassche, ghy en sult gheen deel hebben met my, te weten/ in't Nachtmal.

Partije en heeft noyt dit wasschen der voeten ghebruyckt.

Ten tweeden: Christus heeft het Nachtmal ghehouden met sijne Discipelen al ligghende / naer de ghewoonte der Joden / ende Romeynen van dien tijdt / ghelijck oock Schrifture gheruyghet volghens den Griekschten text/ *Math. 26. 20. Marci 14. 18.*

14. 18. Ἀνεκείρω, Ἀνεκείρωται, 'twelck te segghen (sy laeghen, oft gheleghen waren aen tafel.

Partije, ontfanght het Nachtmael / op sommighe plaetsen al sittende / op sommighe al staende.

Ten *derden* : Christus heeft den segghen ober het broot / soo staeter inden Griekischen *Matth. 26. 26.* ende *Marci 14. 22.* welcken segghen alleen bestont in woorden / maer naemelijck eenigh uptwendigh teecken / als de handen segghen / op-heffen / *Ec. Genes. 49. 14.*

Partije en ghebruyckt gheenen segghen.

Discipel.

Ten *is* niet wonder; want den Dordrechtischen Bijbel inde 27. Bemerckinghe die hy ghestelt heeft het 26. Cap. vanden H. Mattheus, seght / dat segghen ende danck-segghen voor een selve sake ghenomen worden, ende daerom dat het ghenoech *is* te danck-segghen, ghelijck sy oock doet in haer Nachtmael.

Meester.

Partije heeft daer groot onghelijck in; want *Eukleó* in't Griecx / 'twelck beteeckent Segghen, wat anders te segghen / als *Eucharistéo*, 'twelck segghen *is* danck-segghen, ende daerom aenghesien dat de H. Mattheus ende Marcus uptdrukelijck segghen / dat Christus het broodt ghesegghent heeft: soude Partije dat oock moeten doen / ende haer niet te vreden houden met danck-segghen alleen.

Laet ons nu hoorber komen tot andere standigheden van't Nachtmael Christi.

Ten *vierden* : Christus heeft dat ghehouden in een opper-sacle wel toegherust, ende ghereedt, dat *is* / in den Dordrechtischen Bijbel dat verklaert / in eenen sacle ghespreyt, ghevloert, bestroyt, oft met een woordt gheseydt / wel toegherust ende verciert, *Apo. 21. 1.*

Partije en ghebruyckt in hare plaetsen / daer het Nachtmael ontfanght / gheene toerusting of stropinghe / oft andere vercierselen.

Ten vijfden; Christus heeft het Nachtmael ghehouden 'sabonds.

Partije daer teghen/houdt het 'smorghens.

Ten sesden: Christus heeft dat ghehouden maer dat hy met sijne Discipelen hadde ghe-eten het Paesch-lam.

Partije ontfanght dat nuchter.

Discipel.

Sp sullen segghen / Meester/dat de Catholicken dat oock doen / oberfulcks dat sy groot onghelyck hebben van haer te verispen in't ghens sy selve doen.

Meester.

Meen/mijnen Discipel/daer is dies-aengaende seer groot verschil tusschen ons/ ende onse Partije: want/dat wy dit groot ende h. Sacrament 's morgghens ontfangen/ ende nuchter, ende al knielende,&c. dat hebben wy dooz oberleberinghe van onse rechtsinnighe booz-ouders/dat het alsoo ten tijde bande eerste Christenen placht te gheschieden: Al-hoe-wel dan / dat-men in Schyftuer niet en bevint/dat Christus dat soo ghedaen heeft/ nochtan wy kunnen ons daedelijck beroepen op d'oude oberleberingen/ende ons daer mede beschermen/ ende behelpen. Maer Partije en heeft niet/met het welck sy haer behelpen/oft verschoonen kan/alsmen haer op-leght dat sy het Nachtmael 'smorghens ontfanght / ende nuchter, ende al sittende, oft staende, ende in eene plaetse sonder uytwendighe vercierfelen, ende sonder te hozen de voeten te wasschen: sy en kan niet segghen / Wy volgen hier in de Schyftuer; want sulcks en is inde Schyfture niet te binden / maer heel contrarie: sy en magh niet segghen/ghelyck wy doen/ Wy volgen hier in d'oberleberinghe bande Oude-baders; want die verwerpt sy deutgaens. Siet ghy nu wel/dae dies-aengaende groot verschil is tusschen ons/ ende onse Partije?

Discipel.

Discipel.

Dat berstaet ick nu heel wel ; gaet nu boe
Meeſter / ſoo 't u belieft.

Meeſter.

Hy hebt tot noch toe gheſien / dat het Maelt
mael van Partije, gantschelijck verſchillende /
contrarie is aen 't Maeltmael Christi, booz ſoo
als aengaet eenighe uytwendighe actien, ende an-
re omſtandigheden. Siet dit nu boozder / aengaan-
de woorden.

Ten ſevenſten dan / Christus en heeft het 11. Cap. be-
den 1. Brief tot die van Corinthen niet konnen lezen
want die Schryftuer en was dan noch niet ge-
maect / als hy het Maeltmael hielt.

Partije leest dat Capittel / ſonder eenighe ſonde-
ment te hebben in Schryfture / oft de 11. Bo-
ders.

Ten achtſten : Christus en heeft de twaelf artijck-
len des gheloofs niet ghelesen / want die zijn eer
naeder handt in orden gheſtelt : van ghelijcken
heeft hy oock niet ghelesen het 13. 14. 15. 16. 18. Cap.
van Joannes, want die Schryftuer en was mede op
dien tijdt niet gheſchreven.

Partije leest dit altemael.

Ten neghenſten : Christus heeft sijne eyghen wo-
den ghebruyckt / ſeggende : Dat is mijn Lichaem. Dit
is mijn Bloed, &c.

Partije laet de woorden Christi baren / ende ſiet
dese woorden Pauli inde plaetse : Dat broodt dat wy
breken. is de ghemeynſchap des Lichaems Christi : Ende
De drinck beker der danck-ſegghinghe, is de gheme-
ſchap des Bloeds Christi.

Discipel.

Dat dunckt my noch den meesten mis ſlaght
wesen / die sy in dit ſtuck hebben ghedaen.

Meeſter

Ghy seght seer wel: want Christus als hy dese woorden hadde ghesproken / ende het H. Sacrament uptghedept / heeft uptdruckelijck belast / dat men soude doen al 'rghene hy ghedaen hadde: Doet dat, seyd hy / te weten dat selve / met die selve woorden / ghelijck ick hebbe ghedaen / ende ghesproken: met wat authoziteyt dan durben sy de woorden vanden Meester verstaoten / ende aennemen de woorden vanden Discipel?

Discipel.

Ick laete my vastelijck booz-staen / dat sy dit hebben ghedaen / om dat de woorden Pauli beter schynen te passen op hare leeringhe: want Paulus noemt het broodt, ende Christus seght uptdruckelijck dat het sijn Lichaem, ende Bloedt is; ende naer dat hy dat gheseydt hadde / en heeft hy ter werelde gheen ghewagh meer gheinaeckt van broodt: dat / soo ick meyne / is de reden / waerom sy de woorden Christi verandert hebben.

Meester.

't magh wesen / maer dat en is niet ghenoegh; want gelijckmen inden Doop geen andere woorden en magh ghebruycken / als die Christus self ons oberghegheuen heeft / te weten: Ick doope u, in den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Gheests, *Matth. 28* Soo en magh men hier van ghelijcken gheene andere woorden ghebruycken / als de eyghen woorden Christi, te weten: Neemt, ende eet: Dat is mijn Lichaem, dat voor u l. ghelevert sal worden. *Matth. 26 Luc. 19* Ende: Dit is den drinck beker van het nieuw Testament in mijnen Bloede, welcken drinck-beker voor u l. ghestort wordt.

Discipel,

Maer sy sullen misschien vraghen: Zijn dan de woorden Pauli niet goet?

H

Mee-

Meester.

Wie twijffelt daer aen? sy zijn seer goede / dat meer is / sy zijn Schrifture: doch ick sal onbzaghen: Zijn dan de eyggen woorden Christi goede / de wyle ghy die berwerpt / ende andere aen neemt? Waerom de woorden Pauli meer aengynomen / als de woorden Christi? daer sy wel weten datter een uytzuckelijck ghebodt Christi is / daermen dit h. Sacrament soude bedienen puer op selve maniere / ghelijck hy self ghedaen heeft: dat laten sy dit ghebodt vaeren / ende nemen eene andere maniere aen / op haer eyggen authoziteyt de vernuft.

Discipel.

Sy sullen segghen: Paulus wist oock wel de maniere op de welke-men dat moest bedienen.

Meester.

Dat is waerachtigh; ende die maniere heeft dock metter daet uytghedrukt 1. Cor. 11. v. 24. 25. &c. Maer onder andere stelt hy daer de eyggen woorden Christi, waer door hy ghenoech te kennen gheeft / dat men t'sijnen tijde die ghebzuyckte in bedienen van dit Sacrament; want in dit Capittel / gelijck een-ieder wel weet / verhaelt hy de maniere / de welke men t'sijnen tijde dies-aengaende ghebzuyckte: Maer in't boozgaende Capittel daer hy seght: 'T broodt dat wy breken, is het niet de ghemeynschap des Lichaems Christi? Daer en spreckt hy niet vande maniere op de welke dit Sacrament t'sijnen tijde bedient wierdt / ende nu moet moet bedient worden: maer hy seght alleenlyck wat datter vande saecke is / dies-bolghende / al hy wel de woorden Pauli ende goede zijn / ende goddelijck zijn / niet teghenstaende sy en moghen in de plaats

plaets bande eyghen woorden Christi niet ghesete
woorden/sonder het Nachmael te schenden.

Discipel.

Dit al-te-mael dunckt my soo klaer als den
dagh/ dat Partije 't Nachmael Christi niet en heeft/
maer alleen een Nachmael dat sy op hare eygen
authoziteyt/ vernuft/ ende menschelijcken vonden
en ghestelt heeft; want om een kozt verhael van
al dat gheseydt is/ te maecten:

Partije en wascht de voeten niet / Christus heeft
dat ghedaen.

Partije hout dat al sitende/Christus al liggende.

Partije en ghebruyckt gheene vercierfelen/ Chri-
stus heeft dat ghedaen.

Partije hout het smozghens/Christus 's avonts.

Partije ontfanght het nuchteren/Christus, nae den
eten.

Partije leest het 11. cap. Corinth. Christus niet.

Partije leest de 12. Artijckelen des Gheloofs/ Chri-
stus niet.

Partije leest het 13. of 14. of 15. cap. Ioan. Christus niet.

Partije ghebruyckt de woorden Pauli / Christus
sijne eyghen woorden.

Partije en gheeft gheenen segghen over 't vzoedt/
Christus heeft dat ghedaen.

Alsoo doen sy 'tghene Christus niet ghedaen en
heeft/ende ter contrarien sy laten achter/oft ver-
anderen 'tghene Christus ghedaen heeft / hoe kon-
nen sy dan hebben het waerachtigh/ ende echtigh
Nachmael Christi?

Meester.

Ick sal u noch meer segghen: Sy en komen self
niet over een met 't Nachmael Christi, voer soo
veel als de substantie raecht: Want Christus heeft
sijn eyghen/ ende wesentlijck lichaem / en bloede
ghegheben / ende Partije en gheeft niet anders als
vzoedt/

broodt/ende wijn/ de welcke teekenen zijn van
Lichaem ende Bloedt Christi.

Discipel.

Dat is wel ghesepdt: Maer sy segghen contrarie / te weten / dat Christus niet sijn wezentlijc lichaem ende bloet heeft ghegheben/ maer alle teekenen daer van.

Meester.

Ten is hter met gheen segghen te doen / maer met bestandighe/ ende bondighe bewijfen: Dat my/een Schrifstuer plaets alleen/is't dat sy heeren/boort-bzenghen/daer Christus wyt-dzuchelijc ghesepdt heeft / dat het broodt ende wijn teekenen zijn van sijn lichaem ende bloedt / dat sy meenen Apostel oft Euangelist boort-bzenghen die ghesepdt heeft / dat Christus in't Nachtmalen niet anders en heeft ghegheben als broodt / ende wijn/wesende teekenen van sijn lichaem ende bloet. Dat sy my dierghelijcke Schrifstuer-plaetsen boort stellen/is't dat sy konnen / ende ick sal haren klare Schrifstuer-plaetsen boort-stellen daer Christus ende sijne Apostelen contrarie segghen. *Matth. 26. v. 27. Dat is mijn Lichaem. v. 28. Dat is mijn Bloet. Marci 14. v. 23. Dat is mijn Lichaem. v. 24. Dat is mijn Bloet. Luc. 22. v. 19. Dat is mijn Lichaem, 'twelck voor u l. ghegheven wordt, v. 20. Dit is den Kelck het nieuw Testament in mijnen bloede. Ioan. 6. v. 52. Het broodt dat ick gheue sal, is mijn Vleesch voor het leven des wereldds. v. 54. Ten zy dat ghy het vleesch eet van den Sone des mensche, ende sijn bloedt drinkt, &c. v. 55. Mijn vleesch is waerlijc spijs, ende mijn bloedt is waerlijc dranck. v. 57. Die mijn vleesch eet, ende mijn bloet drinkt, blijft in my, ende ick in hem. 1. Cor. 10. v. 17. Den Kelck der segheninghe die wy seghenen, is het niet de ghemeynschap des bloets Christi? ende het broodt dat wy breken, is het niet de mededeelinghe van't Lichaem Christi? 1. Corinth. 11. v. 24. Dat is*

mijn lichaem, 'twelck voor u l. sal ghelevert worden. v. 25.
 Defen Kelck is het nieuw Testament in mijnen bloede:
 v. 29. Want die onweerdlijck eet, ende drinkt, eet ende
 drinkt voor sy. selven het oordeel, niet onderscheydende
 het Lichaem des Heeren.

Maer seght hier Christus, oft sijne Apostelen/dat
 het broodt/ende wijn in het Nachmael/teekenen
 sijn van sijn lichaem ende bloedt? segghen sy niet
 allegaer upt-druckelijck/klaer/ en eenstemmig/
 dat het 't Lichaem (ende vleesch/ ende bloedt Chri-
 sti is? hoe komt dan het Nachmael van Partije
 hier in oer een met 't Nachmael Christi?

Discipel.

Jaer/ segghen sy/ dat en is soo niet te verstaen;
 dat moet al figuerlijck verstaen worden.

Meeſter.

Oft sy oock seiden dat de heele Schrifsture fi-
 guerlijck moest upt-ghelept worden/soude-men
 dat moeten ghelooven?

Discipel.

Neen men toech: Maer hier zijn groote redenen/
 segghen sy/om dit alles figuerlijck te verstaen.

Meeſter.

Laet ons die hoozen.

Discipel.

Ten eerſten, segghen sy/ Christus, ende sijne Apo-
 stelen/noemen 't broodt.

Meeſter.

Dat is waer: Maer hier upt en volghet niet dat
 het waerlijck broodt is/want dit woordeken/broodt
 in

in Schyfture beteekent alle soorten van spijse
 Siet *Gen. 31. 54.* Jacob heeft sijne broeders ghetogen
 dat sy broot souden eten. *Gen. 43. 25.* Sy hadden ghe
 dat sy daer broot souden eten. *Luc. 14. 1.* Jesus is inghe
 in het huys van een Prince der Phariseen om brood te
 Soo sult ghy noch bebinden op vele andere pla
 sen vande Schyfture dat nae de ghetwoome be
 de Hebreusche tale / broot, is spijse te segghen
 dan Christus ende sijne Apostelen handelende
 het Nachmael/dit woordcken / broot, ghetwe
 ken/dan en willen sy niet segghen / dat het
 is / 'tghene-men daer ontfaught; maer ghy
 Christus upt-druckelijck seght *Ioan. 6.* Mijn vleesch
 waerlijck spijse. Waer't saecken datter inde Schy
 ruer ober al / daer-men ghewach maecht
 Nachmael/in de plaerse van dit woordcken
 ghestaen hadde / dit woordcken spijse, souden
 hier upt wel moghen beslypen hebben/dat
 ne men ontfaught in het Nachmael/broot
 gheender-manner niet; Ergo dat en hoort
 nu oock niet doen; want / waer dat woord
 broot, daer-men van't Nachmael handelt/ghe
 den wordt / ten is niet anders te segghen als
 volghens de verklaringhe Christi *Ioan. 6.* Mijn vleesch
 is waerlijck spijse. 'tVleesch Christi en kan ghy
 waerachtigh broodt ziju/maer het kan wel wa
 lijck spijse ziju/ende soo is't oock metter daer.
 Daer-en-hoben/ als het broot wort ghevoen
 dat is te segghen 'tghene te bozen broot is ge
 soo staeter *Luc. 7. 22.* de blinde sien, de kreupelen
 delen, Sy worden blindt ghevoemt / en kreup
 oock nae dat sy saegghen/ en wandelden / niet
 sy doen blindt waren/oft kreupel/maer dat
 segghen / die te bozen blindt waeren/ die sien
 ghelijck dan de Schyftuer icmaut blindt no
 niet om dat hy metter daer blindt is / maer
 dat hy te bozen blindt was / soo seght de Schy
 ruer somtijlen van't ghene wy ontfanghen
 't Sacrament / dat het broot is / niet om dat
 metter daer soo is / maer om dat het te bo

te weten dooz de Consecratie/ soo ghetweest is.

Discipel.

Ten tweeden, segghen sy / Christus heeft ghesepdt
Ioan 6. v. 64. Het vleesch en is niet nut; ergo/soo en kan
dit al maer Gheestelijck verstaen worden / en niet
van't waerachtigh/en wesentlijck vleesch Christi.

Meeſter.

Ten volghet niet : want Christus en heeft hier
niet ghesproken van sijn eeghen vleesch : hy en
heeft niet gheseyt: *Mijn vleesch en is niet nut, maer hy*
heeft gheseydt: *Het vleesch en is niet nut: hy spreeckt*
blande vleeschelijcke herren van die van Caphar-
naum, die niet en wilden ghelooven / dat hy sijn
vleesch kost gheben tot spijse / segghende Ioan, 6. v.
53. Hoe kan ons desen sijn vleesch gheven om t'eten? Hier
op seyt hy: *Wilt gy- leden alleen nae den vleessche*
oordeelen/ ende niet nae den geest/soo en sult ghy-
leden niet kunnen gelooven/dat ick mijn lichaem
ende bloedt aen u l. kan gheben : Mijne woorden zija
gheest, ende leven : *Sy zijn gheest*, ende daerom en kon-
nen sy dooz het vleesch, twelck tot diergelijcke god-
delijcke leeringhe niet nut, oft bequaem is/ begre-
pen worden / *Sy zijn leven*, ende daerom en kunnen
sy niet verstaen worden als dooz den levendigh-
makenden gheest, van een bestandigh geloobe. Daer
zijnder sommighe onder u l. die desen levendigh-
makenden gheest niet en hebben / maer alleenlijck
voort-gaen naer het ghene dat het vleesch haer in-
gheeft/ende daerom zijnder oock sommighe onder u l.
die niet en ghelooven dat ick mijn Vleesch / ende
Bloedt gheben kan/v. 65. stelt eens dat onnutigh
vleesch wat van kant / ende ghebruyckt alleen u-
wen gheest / ende ghy sult lichaemelijck kunnen ghe-
looven dat ick mijn lichaem ende bloedt aen u l.
kan gheben. Siet ghy wel/ lieben discipel / daer
is het vast : onse Partije neemt dese woorden Christi:
Het vleesch en is niet nut, soo op/als of hy daer sprack
van sijn eegē vleesch; dat en kan niet wesen/want

sonder't vleesch Christi, en souden wy niet ver-
getweest hebben van d'eenwighe doot/ hy spre-
den alleenlyck van het vleeschelijck/ende plom-
verstant bande Capharnaiten, ende daerom en ho-
dese Schryftuer-plaets hier niet te propoosie/ om
te bewijfen / dat de andere Schryftuer-plaets
daer men handelt van't Nachtmael / gheestelijck
oft figuerlijck moeten verstaen worden.

Discipel.

Doet en hebbe ick dat soo aerdighe/ en bondighe
hooren uyt leggen; daer en is niet aen te twijf-
len oft dat moet soo verstaen worden/want ghe-
lijck ghy seght/ Christus en kan/ noch en mach van
sijn eyghen vleesch niet segghen / dat het niet me-
en is/want soo soude hy strijden teghen het ghem-
staet hy den H. Paulus Hebr. 10. 30. Hy heeft ons eenen
niewen, ende levenden wegh ghebaent (te weten na-
den Hemel) door sijn vleesch : wat isser dan nuter
als sijn vleesch/aenghesien dat hy ons daer door
den wegh gheopent heeft tot den Hemel ?

Maer/wat seght ghy Meester / op dese woop-
den Christi; Doet dat tot mijnder ghedachtenisse/ kan-
men hier uyt niet besupren / dat alles wat van't
Nachtmael word ghesepdt in Schryftuer / moet
gheestelijck ende figuerlijck verstaen worden / ende
dies volghende dat het Vleesch ende Bloet Chris-
ti, daer niet wesentlijck teghenwoordigh en is?

Meester.

Ick weet wel dat onse Parije, haer op dese woop-
ghemelde woorden princepaelijck fondeert / om
hare leeringhe te bevestighen/ ende de onse te be-
strijden; Doch te verghees; ten zij maer alle pde-
le slaghen inde locht.

Discipel.

Ick bidde u/ Meester/dat ghy my dit belofte te
bewijfen.

Meester

Meester.

Ich bekenne dat Christus, als hy sepdē aen sijne Apostelen: Neemt, eet, dat is mijn Lichaem; daer hy gheboeght heeft: Doet dat tot mijnder ghedachtenisse. Het daer wel op/mijnen Discipel; hy seghē eerst: Neemt mijn lichaem; daer naer sepdē hy/ doet dat toe mijnder ghedachtenisse, wat moeten wy doen? Sijn lichaem nemen/ ende eten/ ende soo dickwils als wy dat lichaem nemen/ soo moeten wy ghedachtigh wesen hoe dat lichaem voor ons is ghestorven/ ende ghekrupst gheweest. Siet ghy wel/die voor gaende woorden: Neemt mijn lichaem, maken de saecke klaer dat Christus hier niet alleen en spreekt van eene enckele ghedachtenisse/ oft tecken des lichaems.

Hooft / ich sal u dat leeren met eene ghelijckenisse: Daer is eenen Bruddegom/de welke verreckende / aen sijne Brudt gheeft eenen rinck/ ende seghē: Neemt desen rinck / ende betwaert dien tot mijnder ghedachtenisse; den rinck/en laet daerom gheenen waerachtighen rinck te zijn/om dat hy samen eene gedachtenisse is/is't niet waer?

Discipel.

'Tis klaer.

Meester.

Soo gaet het hier doek: Christus op sijn verreckt npt dese wereld/te weten nae sijne sichtbare ghebaente / ende nptwendighen handel met de menschen/seght aen sijne Apostelen/ende aen alle ghebooghe: Neemt mijn lichaem, ende soo dickwils als ghy dit, naer desen sult nemen, zijt mijnder ghedachtigh, is dit niet de selve maniere van spreken met die vanden Bruddegom: Neemt mijnen rinck, ende soo dickwils als ghy dien sult sien, zijt mijns ghedachtigh? ghelijck den rinck daerom gheenen waerachtighen rinck en laet te zijn / om dat hy samen eene ghe-

dachtenisse is / alsoo is het seker / dat daerom
 lichaem Christi niet waerachtighlyck / ende
 sentlyck en laet te zyn in't h. Sacrament/om
 het samen een ghedachtenisse is; ergo te verga
 komt onse Weder-partije met dese Schryf
 plaetse boort; ghelooft my/sy en doet niet ter
 he/ghelyck oock niet eene bande boortgaende.

Der-halve/soo is't eene wonderlycke manie
 die onse Partije houdt in hare slot-reden / aengar
 de dese materie : Want sy argumenteert soo; C
 stus heeft ghesepdt : Het vleesch en is niet nur , ende
 Mijne woorden zijn gheest , ende leven ; ende ; Doet
 tot mijnder ghedachtenisse , Ergo in't Nachtmael
 een trecken des Lichaems ende Bloets Christi
 niet het wesentlyck / ende waerachtigh Lichaem
 hier teghen brenghen wy bystien Schryf
 plaetsen/en meer/daer met npt-druckelycke
 klare woorden ghesepdt wordt / dat het Lichaem
 ende Bloedt is, ende onse Partije roept datelyck / da
 dit alleg gheestelyck , ende figuerlyck moet versta
 worden. Is dat redelyck / dat ick meer als by
 stien klare Schryfuer-plaetsen sal draepen / na
 dyp oft hier dypstere / ende twijffelachtighe pla
 sen/ghelyck die boort-gaende zyn? Wat reden
 dat te doen? waerom niet die dyp oft hier npt-gh
 lepd nae de bystien? ende ghesepdt : op met
 als bystien plaetsen wordt in Schryfuer klare
 ende npt-druckelyck ghesepdt / dat Christus sy
 bleesch ende bloedt / heeft ghegheben aen de ghy
 loobighe in't Nachtmael / ergo het wesentlyck
 bleesch/ ende bloedt Christi is daer.

Discipel.

'Tis waer / Meester / dat dese dyp boortgaende
 Schryfuer-plaetsen/wel de boortgaende zyn / ma
 de welke sy trachten te berhoonen / dat het alle
 moet Figuerlyck verstaen worden / doch sy heb
 bender noch meer andere / als / te weten dat
 ghesepdt wordt dat Christus een deure is, eenen wip
 gae

gaert, eenen wegh, &c. daer spreekt hy figuerlijck.

Meester.

Maer siet ghy niet / mijnen discipel / dat dit gheensins en volghet: Christus spreeckt Figuerlijck, als hy seght: *ick ben een deure, &c.* ergo hy spreeckt oock figuerlijck als hy seght, *Neemt, ende eet, dat is mijn lichaem:* Want indien dit ghevolgh goetd ware; soo sal ick oock segghen dat hy figuerlijck heeft ghesproken/als hy gheseydt heeft *Ioan 10. v. 30.* Ick ende den Vader zijn een, dat en sal niemant toe-stemmen/ergo men magh niet segghen dat hy op d'eene plaetse figuerlijck spreeckt/om dat hy op d'andere soo spreeckt: *Komt/mijn kindt/onnen discouers* soude te langh vallen/het sal hier mede ghenoegh zijn / wy moeten wat betwaven tot op een ander tijdt; ick hebbe noch soo veel van dese materie te handelen/dat ick schicke/ met Godts hulpe/ een bysonder tractaet daer van te laten in druck gaen.

Siet hier het hoort begriyp van al dat ick gheseyt hebbe:

Het Nachtmal van onse Partije, en komt noch in uytwendighe actien, oft Ceremonien, noch in woorden, noch in de Substantie self ober een / met het Nachtmal Christi, ergo sy en heeft het echthigh Nachtmal Christi niet / maer alleen een Nachtmal dat sy dooz haer eyghen vernuft heeft ingheselt / ende ghebonden. Dit is nochtans een bande gheuwichtighste stucken bande Keltighe/dooz het welcke wy moeten saligh worden: want: Ten zy dat ghy het vleesch van den sone des menschen eet, ende sijn bloet drinket, ghy en sult het leven niet hebben in u. Ergo een van de gheuwichtighste stucken bande Keltighe komt aen onse Partije t'ontbreken. Daert hier mede wel/ende sijn den Heere bevolen.